

CAP AL DESMANTELLAMENT DE LA IMPUNITAT DEL PODER CORPORATIU: DE LA TEORIA A LA PRÀCTICA

Compendi realitzat en el marc del projecte

CONTRACTACIÓ PÚBLICA, EMPRESA I DRETS HUMANS EN ÈPOCA DE TRANSICIÓ ECOSOCIAL

Autoria:

Alejandra Durán Castellanos
CICrA Justicia Ambiental

Suport en la recerca i revisió:

Jaume Pujolràs Pomés, *CICrA Justicia Ambiental*
Beatriz Felipe Pérez, *CICrA Justicia Ambiental*

Data de publicació:

Octubre, 2024

Agraïments:

Les persones que formen part d'aquest projecte volem donar les gràcies especialment a les entitats i persones que conformen el Grup català d'Empresa i Drets Humans, i al seu compromís amb els col·lectius que des d'altres indrets del món defensen les vides dignes de ser viscudes.

Disseny i maquetació:

Maryann Estrada, *Mirada Colibrí*

Amb el suport de:

Ajuntament
de Barcelona

El contingut d'aquest document és responsabilitat exclusiva de CICrA Justicia Ambiental i de les organitzacions promotores i no reflecteix necessàriament l'opinió del seu finançador.

Aquesta publicació es distribueix sota llicència Creative Commons Atribució - NoComercial - CompartirIgual 4.0 Internacional: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.es>

ABREVIATURES

CETA: *EU-Canada Comprehensive Economic and Trade Agreement*

CIADI: *Centre Internacional d'Arranjament de Diferències Relatives a Inversions*

CIDSE: *Coopération Internationale pour le Développement et la Solidarité*

DDHH: Drets Humans

DHAS: Dret Humà a l'Aigua i al Sanejament

DIDH: Dret Internacional dels Drets Humans

DIP: Dret Internacional Públic

ETN: Empreses Transnacionals

FMI: Fons Monetari Internacional

ILP: Iniciatives Legislatives Populars

ISDS: *Investor-state dispute settlement*

ISO: *International Standard Organization*

OCDE: Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmic

OI: Organitzacions Internacionals

OIT: Organització Internacional del Treball

ONU: Organització de les Nacions Unides

PIDCP: Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics

PIDESC: Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals

RSC: Responsabilitat Social Corporativa

TCE: Tractat de la Carta de l'Energia

TIJ: Tribunal Internacional de Justícia

TISA: Trade in Services Agreement

TLC: Tractat de Lliure Comerç

TTIP: *Transatlantic Trade and Investment Partnership*

UE: Unió Europea

ÍNDEX

ABREVIATURES

2

ÍNDEX

3

INTRODUCCIÓ

5

1 PUNT DE PARTIDA: EL DRET INTERNACIONAL DELS DRETS HUMANS VS LA *LEX MERCATORIA*

8

1.1	Conceptes clau	9
1.2	L'arquitectura dels drets humans: el Dret Internacional dels Drets Humans	12
1.2.1	Normes imperatives o de <i>ius cogens</i>	15
1.2.2	El drets humans i les persones defensores	17
1.2.3	Les normes de <i>hard law</i> i de <i>soft law</i>	18
1.3	L'arquitectura de la impunitat. Actors i instruments del Dret Corporatiu Global	20
1.3.1	Els actors: empreses transnacionals, filials, subsidiàries i sòcies comercials	22
1.3.2	Els instruments: el forum shopping	23
1.3.3	La conseqüència de la impunitat	23

2	INTENTS PER REGULAR LES ACTIVITATS DE LES EMPRESES	28
2.1	Instruments de <i>soft law</i>	29
2.1.1	Responsabilitat Social Corporativa	29
2.1.2	Principis rectors i la diligència deguda en matèria de drets humans	30
2.2	Instruments de <i>hard law</i>	31
2.2.1	Proposta de tractat vinculant sobre les empreses transnacionals i d'altres empreses respecte dels drets humans	31
2.2.2	Directiva sobre diligència deguda de les empreses en matèria de sostenibilitat	34
2.2.3	Intents nacionals	38
2.2.4	Proposta de creació del Centre català d'Empresa i Drets Humans	39
3	IMAGINARI COL·LECTIU EN DEFENSA DELS DRETS HUMANS I EL MEDI AMBIENT I CONTRA LA IMPUNITAT DEL PODER CORPORATIU	41
3.1	El dret com a territori de disputa	43
3.1.1	El litigi estratègic	43
3.1.2	Iniciativa Legislativa Popular	44
3.1.3	Accions a peu de carrer	45
3.2	Pràctiques que generen vincles, paraules que ens enllacen	46
3.2.1	La solidaritat internacional	47
3.2.2	La "Noviolència"	47
3.2.3	La Justícia Global	47
4	CONCLUSIONS	51
	ANNEX DE REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	54

INTRODUCCIÓ

Els desequilibris històrics i territorials que ha generat la impunitat del gran capital es mantenen vigents a dia d'avui. Però també són **cada cop més les persones i organitzacions amb l'interès i la mirada posada en treballar per reflexionar, debatre i construir estratègies més eficaces** -no només des de l'àmbit jurídic sinó també de mobilització social, econòmica i política- que permetin construir mecanismes de compliment efectiu de les obligacions de les empreses transnacionals (ETN) en matèria de drets humans.

El present document ha estat pensat i elaborat en clau **compendi**¹, identificant la importància de traslladar, en la mesura del possible, a través d'un llenguatge sintètic i planer, alguns conceptes, enfocaments i debats jurídics (i no jurídics) clau sobre la matèria. Considerem necessari recollir almenys de manera resumida una part del context jurídic ja que en l'actualitat existeix un gran volum d'informes i perspectives. En aquest sentit, pensem que és imprescindible promoure l'intercanvi i sistematització permanent d'aquests coneixements a través d'espais comuns que contribueixin a l'apoderament jurídic de les entitats i la millora dels seus objectius de sensibilització i incidència. Cal assenyalar que aquest compendi és prefaci del **catàleg** que desenvolupa alguns casos reals destacats en la matèria i a on es sintetitza i explica el funcionament pràctic d'alguns dels mecanismes i instruments jurídics aquí analitzats.

El primer **objectiu** d'aquest document és **contribuir a l'enfortiment d'iniciatives radicades a Catalunya** que treballen i incideixen en polítiques públiques resilents i coherents amb els reptes locals i globals que es volen abordar des de la Justícia Global. El segon objectiu és **consolidar informació útil i arguments jurídics** que facilitin la feina de generar una opinió pública crítica amb la impunitat corporativa. D'aquesta manera la finalitat és sistematitzar i explicar alguns conceptes, propostes i experiències clau que, en l'àmbit social i jurídic i en els esforços per acabar amb la impunitat del poder corporatiu, convé tenir identificats.

Cal destacar que el contingut d'aquest document s'emmarca en reflexions sorgides arrel de la **tasca d'anàlisi, intercanvi, debat, aprenentatge col·lectiu i incidència política i social que està duent a terme el Grup català d'Empresa i Drets Humans**, una tasca que acostuma a tenir una dimensió de reflexió socio-jurídica rellevant. Aquesta és una petita mostra del que ha significat per nosaltres aquest procés d'intercanvi, debat i reflexió grupal que porta més de 10 anys treballant des de Catalunya i en xarxa amb altres territoris i col·lectius diversos. Forma part de l'aprenentatge col·lectiu de totes les persones i organitzacions que en formem part i que volem que acabi d'una vegada per totes la impunitat imperant del poder corporatiu. Aquest document s'emmarca en el projecte *Contractació pública, empresa i Drets Humans en època de transició ecosocial* impulsat des de l'**Observatori DESCA** en agrupació amb **CICrA Justícia Ambiental**.

Per això, tot i que el compendi ha estat redactat per l'equip de CICrA Justícia Ambiental, cooperativa de recerca crítica i aplicada en dret ambiental, aquest material no hagués estat possible sense cadascuna de les persones i organitzacions que des de diferents fronts treballen de manera incansable per trobar nous camins - o millorant els ja existents- per acabar amb la història interminable de l'espoli colonial d'uns territoris i cossos front uns altres.

Per aquest motiu, més enllà de voler esdevenir principalment una eina útil de síntesi,

1. És a dir, amb l'ànim d'exposar de manera breu allò més substancial sobre la matèria que ens convoca.

traducció jurídica i recopilatòria, aquest document també vol **posar en valor i reivindicar aquelles pràctiques que acompanyen la tasca diària i compromesa de persones, centres de recerca i col·lectius que treballen per donar a conèixer els impactes que té la impunitat del poder corporatiu arreu del món**, i la seva incidència accentuada en les vides de comunitats, persones defensores dels drets humans, defensores de la vida al nostre planeta.

Aquesta és una petita aportació, un **reconeixement a la incansable feina d'organitzacions i persones** que posen la vida, el cos i la seva supervivència física, cultural i espiritual en defensa de l'aigua, els rius, les muntanyes, els boscos, els manglars, etc., i que continuen dempeus, que amb dignitat caminen, i que enmig de la seva diversitat s'han trobat per dialogar, pensar i repensar amb altres sobre com desmantellar de manera efectiva aquells factors que encara avui en dia fan possible la vulneració de drets humans i ambientals per part d'ETN, sovint amb l'aquiescència dels Estats.

En definitiva, l'objectiu d'aquest material és poder explicar conceptes, aportar elements d'anàlisi i instruments que siguin útils per aquelles persones o entitats que volen apropar-se i tenir un mapa general de l'estat actual de debats i estratègies existents per fer front a la impunitat del poder corporatiu. Esperem **poder respondre o si més no contribuir a resoldre algunes preguntes i necessitats col·lectives identificades en espais de confluència on hem participat**, posant de manifest no només la transversalitat dels impactes negatius que té el poder corporatiu en el conjunt de la nostra societat i del medi ambient, sinó també el nostre deure per interseccionar, allà on fem presència, els Drets Humans (DDHH) des d'una perspectiva emancipadora i anticolonial.

Finalment, **l'estructura d'aquest compendi** s'organitza en dues grans parts. La primera (apartats 1 i 2), consisteix en un marc teòric, on s'aborden aspectes rellevants del Dret Internacional dels Drets Humans (DIDH), la *lex mercatoria* i els intents per regular les activitats de les ETN. La segona (apartat 3), conté, principalment, un recull de reflexions i aportacions destacades fruit de l'imaginari col·lectiu treballat des del Grup català d'Empresa i Drets Humans i espais de confluència. Així, la metodologia emprada per la primera part ha estat principalment la revisió bibliogràfica de fonts rellevants, mentres que la segona part s'ha desenvolupat gràcies a la participació i implicació activa de l'equip de CICrA Justícia Ambiental en espais de trobada i confluència del Grup català d'Empresa i Drets Humans durant els anys 2022, 2023 i 2024.

1.

**PUNT DE PARTIDA:
EL DRET INTERNACIONAL
DELS DRETS HUMANS VS
LA *LEX MERCATORIA***

En aquest primer apartat es recullen alguns conceptes rellevants a tenir en compte en els esforços per acabar amb la impunitat del poder corporatiu i es referencien diverses fonts (normes, informes oficials, assajos, recerques) ubicades tant en l'àmbit nacional com internacional: un llistat de matèries presentades en funció del que entenem que integra la base d'allò que anomenem "arquitectura dels drets humans" i "arquitectura de la impunitat".

Un cop abordats alguns dels conceptes clau, aquest apartat s'estructura en dues seccions. La primera consta d'un breu recull d'instruments jurídics i principis internacionals **rellevants en l'àmbit del Dret Internacional dels Drets Humans** que pot ajudar a entendre com es relaciona el poder corporatiu amb els DDHH. La segona part esboça de manera sintètica alguns conceptes clau que permeten entendre les diverses dimensions que té **la impunitat del poder corporatiu**.

1.1 Conceptes clau

En l'àmbit de les normes que integren el DIDH i la *lex mercatoria* existeixen alguns conceptes que sovint es repeteixen i que, per tal de facilitar la comprensió de com funcionen les propostes i intents per regular les activitats de les ETN val la pena tenir compte. Aquests conceptes són: Subjectes de dret internacional, deguda diligència, cadena global de valor i impacte advers.

Subjectes de dret internacional

En qualsevol ordenament jurídic s'atribueix personalitat jurídica a aquells ens que són destinataris de les seves normes. El Dret internacional públic (DIP) no és diferent en aquest sentit. Els **Estats** són els subjectes principals del Dret Internacional, en tant que el DIP neix de les relacions entre els Estats, i com a tal tenen personalitat jurídica internacional de forma natural i originària. Són els principals destinataris dels drets, obligacions, competències i responsabilitats establertes per l'ordenament jurídic internacional, conformat per normes de *ius cogens*, dret consuetudinari, tractats, etc.²

A mesura que han anat evolucionant les relacions entre els Estats i conformant-se l'anomenada "**comunitat internacional**", els Estats han anat pactant entre ells, creant **Organitzacions Internacionals** (OI), com l'Organització de les Nacions Unides (ONU) o la Unió Europea (UE). Per tal que aquestes OI puguin actuar en les relacions internacionals, els Estats els han atorgat en major o menor mesura una personalitat jurídica pròpia i els han permès també ser destinatàries de drets i obligacions. Per tant, les OI també són actors internacionals amb personalitat jurídica internacional limitada i un subjecte de dret internacional derivat. En casos molt concrets, com en la persecució de crims internacionals o la protecció internacional dels drets humans, també s'ha reconegut la subjectivitat internacional als individus³.

2. Sobre la teoria dels subjectes de dret internacional: Rojas Amandi, Victor Manuel (2010). *Los sujetos del DIP*. México: Instituto de Investigaciones Jurídicas, UNAM. Disponible en [aquest enllaç](#); Pastor Ridruejo, José A. (2010). *Curso de Derecho Internacional Público y Organizaciones Internacionales*, p. 283 i ss. A l'apartat 1 "Sobre Dret Internacional Públic i subjectes de dret internacional" de l'annex de referències bibliogràfiques es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

3. Un exemple seria el reconeixement de la responsabilitat penal de l'individu per la comissió de crims internacionals en l'exercici de l'anomenada jurisdicció universal.

Des de sectors com la “**Campanya Global**”, s’argumenta que **les ETN són, de facto subjectes de drets extraordinaris**: és a dir, tot i no ser subjectes de dret internacional com els Estats, a la pràctica tenen més drets i privilegis extraordinaris (derivats del dret de comerç i d’inversions) que obligacions internacionals⁴. Aquest fet genera una clara asimetria jurídica i de poder que dificulta enormement la salvaguarda dels DDHH front les operacions de les ETN. Basant-se en les Opinió Consultives **18/03** i **22/16** de la Cort Interamericana de Drets Humans (Cort IDH), la Campanya Global defensa que els països signataris de la Convenció Interamericana de Drets Humans haurien de reconèixer els precedents jurídics establerts al Sistema Interamericà de protecció dels drets humans i defensar que els subjectes jurídics privats com les ETN tenen obligacions de respectar els DDHH.

Tanmateix, avui en dia la doctrina clàssica segueix considerant els Estats com a principals actors en la comunitat internacional, subjectes plens de dret i amb personalitat jurídica natural i originària.

Deguda diligència

Sense abordar la diligència deguda en matèria de DDHH que s’analitzarà a l’apartat 2.1.2 cal recordar que aquest terme popularitzat en l’àmbit dels DDHH és un **concepte que neix de l’àmbit del dret mercantil** i que s’ha incorporat en els sistemes de gestió de riscos de les empreses per a permetre a aquestes identificar i avaluar els possibles riscos (mitjançant un procés de recerca i informació) abans d’establir una relació econòmica amb una altra persona física o jurídica.

Posteriorment i mitjançant instruments com la Responsabilitat Social Corporativa (RSC), es va incorporar com un procés d’anàlisi que havien de dur a terme les empreses per **identificar, prevenir, mitigar i explicar els riscos d’impactes negatius en els drets humans**, fruit de les seves pròpies activitats i de la seva cadena de subministrament. Això inclou filials, subcontractistes, proveïdors i altres relacions econòmiques, en el país de procedència o en tercers països⁵.

Actualment, en relació amb la diligència deguda obligatòria en matèria de DDHH, es considera que perquè aquest instrument sigui eficaç ha d’anar acompanyat de mesures que integrin una conducta empresarial proactiva en les seves polítiques i sistemes de gestió de la cadena de valor. Mesures que siguin encaminades no només en prevenir i sinó també reparar els impactes negatius de les seves activitats en el gaudi dels DDHH.

4. Global Campaign to reclaim peoples sovereignty, dismantle corporate power and stop impunity (2022). *Argumentos para establecer obligaciones propias y directas para las empresas transnacionales en el tratado vinculante sobre las ETN y los Derechos Humanos en la ONU*. Disponible en [aquest enllaç](#).

5. OCDE (2018). *Guia de la OCDE de deguda diligència per una conducta empresarial responsable*, p.17. Disponible en [aquest enllaç](#).

Cadena global de valor

És el seguit d'activitats, d'organitzacions, persones, informació i recursos implicats en la producció d'un producte o la prestació d'un determinat servei. Des de la transformació de recursos naturals, matèries primeres i components d'un producte acabat fins al seu lliurament al consumidor final. Les cadenes de globals de valor es caracteritzen per dos factors que acaben influint en el valor final del producte: la **divisió de la producció** en diferents etapes i processos i **la localització d'aquests** en diferents punts geogràfics (regions, països, etc.).

“Quan el procés de producció es localitza en diferents països i es connecta a través del comerç internacional de béns i serveis, neix la cadena global de valor. Per tant, una empresa pertany o participa en una cadena global de valor si importa béns o serveis intermedis, els exporta o realitza ambdues activitats”⁶.

Impacte advers

La normativa relativa a la deguda diligència obligatòria en drets humans gira entorn dels impactes o efectes adversos⁷ de les activitats empresarials en el gaudi dels DDHH i a les mesures que hagi de portar a terme l'empresa. Així, el concepte “impacte advers” esdevé quelcom clau a l'hora d'entendre el funcionament de la diligència deguda en drets humans i del paper que té la cadena global de valor en les empreses i en la vulneració de drets humans.

Com més ampli sigui allò que s'entengui com impacte advers, més aspectes en el procés deguda diligència de drets humans s'hauran de tenir en compte. Existeixen dos elements rellevants en el moment de delimitar l'extensió d'aquest concepte: 1) què s'entén per “impacte”, quina és la seva naturalesa? i 2) respecte a quins drets humans?

L'actual Directiva sobre diligència deguda al seu article 3 fa una distinció entre la definició d'efecte advers per al medi ambient i l'efecte advers per als DDHH basant-se principalment en les conseqüències sobre el subjecte - medi ambient o les persones- que rep les conseqüències adverses derivades de la vulneració de drets reconeguts al text.

Actualment, a les normes sobre diligència deguda es poden trobar regulacions segons el conjunt de DDHH als quals facin referència en relació amb els impactes o efectes adversos reals o potencials, i respecte dels quals es preveu que les empreses adoptin una determinada conducta⁸.

6. Guerra, Guido (s.d.). *Què son les cadenes Globals de Valor?*. Ministeri d'indústria, comerç i turisme. Disponible en [aquest enllaç](#).

7. Aquest és el terme utilitzat a la nova Directiva sobre diligència deguda.

1.2 L'arquitectura dels drets humans: el Dret Internacional dels Drets Humans

Les vulneracions de DDHH per part d'ETN tenen lloc i presenten impactes a uns indrets concrets, en l'àmbit local i afectant col·lectius específics i sovint on aquestes desenvolupen, a través de diferents actors de la seva cadena de valor, les seves operacions. També existeix un **context global, sovint igualment complex que el context local on es produeixen les vulneracions, i en el qual intervenen una diversitat d'actors**, entre els quals es troben els Estats d'origen d'aquestes empreses i els Estats on aquestes desenvolupen l'activitat econòmica o una part d'aquesta.

Per entendre l'escenari de partida és útil conèixer alguns dels **conceptes bàsics que vertebraven les relacions internacionals** entre Estats i que tenen a veure amb el DIP (incloent la doctrina dels drets humans), el dret internacional privat i la governança entre Estats.

És important començar parlant del **Dret Internacional dels Drets Humans (DIDH)**, ja que és l'àmbit del DIP que regula les relacions entre Estats i les obligacions d'aquests- un dels actors clau que intervenen en aquest context global- en matèria de DDHH. El DIDH estableix que **els Estats tenen el deure de respectar, protegir i realitzar els DDHH front les accions de les Empreses Transnacionals**. Aquest deure ha quedat recollit als [Principis Rectors de les Nacions Unides sobre empreses i Drets Humans](#) (2011) que s'explicaran més endavant i també en el desenvolupament jurisprudencial

8. A mode d'exemple, vegeu el llistat al que fa referència la recentment aprovada Directiva de deguda diligència de la Unió Europea en el seu annex, part 1 i 2.

Imatge 1. Protesta en contra de la detenció de set dones activistes de la comunitat indígena Lafken Winkul Mapu sense conèixer els seus càrrecs. Villa Mascardi, Argentina. 10 d'octubre de 2022. Font: Federico Imas/ Prensa Obrera. Més informació: [enllaç](#).

dels sistemes regionals de protecció dels DDHH⁹. També en [l'Observació General nº 24 \(2017\) del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals](#)¹⁰ que assenyala, pel que fa a les obligacions extraterritorials dels Estats i en particular pel que fa la obligació extraterritorial de protegir:

"Los Estados partes adopten medidas para prevenir y corregir las vulneraciones de los derechos reconocidos en el Pacto que se producen fuera de su territorio, debido a las actividades de entidades empresariales sobre las que puedan ejercer un control, en especial en los casos en que los recursos de que disponen las víctimas ante los tribunales nacionales del Estado en que se ha producido el daño son nulos o ineficaces" (...) Los Estados pueden tratar de regular las empresas que están domiciliadas en su territorio y/o jurisdicción: ello incluye las sociedades constituidas con arreglo a su legislación o que tengan su sede social, administración central o domicilio comercial principal en el territorio nacional".

El DIDH forma part de la branca del **DIP**¹¹ que és el conjunt de normes i principis que regulen les relacions internacionals entre Estats i altres subjectes de dret internacional, com per exemple les OI. Les fonts principals del DIP són (article 38 Estatut del Tribunal Internacional de Justícia- TIJ)¹² els tractats internacionals, la costum internacional, els principis generals del Dret Internacional reconeguts pels Estats així com les decisions judicials dels tribunals internacionals i les opinions de la doctrina del DIP.

9. Des de la sentència de la Cort Internacional de Justícia (cas de l'Estret de Corfú) l'any 1949 fins a la sentència de la Cort Interamericana de drets humans de 31 d'agost de 2021 "Caso de los buzos Miskitos (Lemonth Morris y otros) vs. Honduras" disponible en [aquest enllaç](#).

10. En relació amb aquesta Observació, també l'article 2 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (PIDESC) disponible en [aquest enllaç](#).

11. A l'apartat 1 "Sobre Dret Internacional Públic i subjectes de dret internacional" de l'annex de referències bibliogràfiques es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

12. Sobre l'Estatut del TIJ podeu consultar [aquest enllaç](#).

Quadre 1: fonts principals del Dret Internacional Públic

- **Els tractats internacionals (generals o particulars)** són acords que formen part del dret internacional convencional¹³, celebrats per escrit entre dos o més subjectes de dret internacional i regits pel DIP. Els tractats es poden anomenar de moltes maneres diferents (Cartes, Convenis, Acords, Pactes, etc.) poden estar constituïts per un text o varis i estableixen diversos mecanismes de protecció internacional dels drets allà reconeguts, com per exemple els *informes periòdics*, els mecanismes *quasi-judicials* (els Comitès), les *investigacions d'ofici*, o les *visites periòdiques*, entre d'altres.

Exemples: des d'un tractat obert¹⁴ i de caràcter multilateral com el **Conveni per la Diversitat Biològica**, fins a un Tractat Bilateral d'Inversions entre dos Estats (TBI) com el de **l'Equador i els Estats Units** o el **Tractat de Lliure Comerç (TLC) que ha signat l'Estat espanyol amb Colòmbia**¹⁵.

Un Estat pot sortir d'un tractat internacional ja signat i ratificat mitjançant la figura de la denúncia del tractat, un acte unilateral a través del qual l'Estat retira el seu consentiment, trencant així la relació obligatòria que el vinculava i basant-se en el principi de sobirania dels Estats. Així, igual que els Estats poden vincular-se a altres contraient obligacions mitjançant els tractats, també poden desvincular-se per la seva mera voluntat mitjançant una denúncia. Ara bé, en ocasions aquesta pot estar subjecte a condicions segons el tipus de tractat i la seva aplicació, com són les **clàusules de permanència** (també anomenades "clàusules zombie").

- **La costum internacional:** es tracta d'una font jurídica que no és escrita i que està basada en (1) una pràctica (element objectiu) generalitzada i (2) en un reconeixement (element subjectiu) d'aquella pràctica generalitzada com obligatòria¹⁶.

Per exemple, els Principis de Maastrich que s'abordaran a l'apartat 2.2.2 aclareixen les obligacions extraterritorials dels Estats i, quant a l'obligació de protegir dels Estats estableixen que aquests han d'exercir la jurisdicció universal sobre aquells actors no estatals de la seva nacionalitat quan aquests vulnerin els DESC i la violació constitueixi un crim de dret internacional.

El Dret Humanitari Internacional recollit als **Convenis de Ginebra de 1949** o la **Declaració Universal de Drets Humans de les Nacions Unides de 1948**, entre d'altres, és un exemple de dret consuetudinari cristal·litzat en textos internacionals que ha recollit pràctiques comunes de la comunitat internacional. Per altra banda, com es veurà més endavant, la *lex mercatoria* (o Dret Corporatiu Global) aplicada al dret comercial transnacional, es conforma no només per tractats, sinó també per costum internacional.

13. El dret internacional convencional és una de les fonts del dret internacional i conforma el conjunt de principis jurídics internacionals establerts a través dels tractats internacionals.

14. És a dir, que permet l'adhesió d'altres Estats.

15. Cal aclarir que les autores de l'informe com diversos col·lectius que treballen en defensa dels drets humans consideren que els Acords Internacionals d'Inversió, tot i per la seva naturalesa jurídica ser exemples de tractats internacionals i per tant fonts del Dret Internacional Públic, no integren aquesta arquitectura dels Drets Humans sinó tot el contrari.

16. Article 38 de l'Estatut del Tribunal Internacional de Justícia. A l'apartat 2 de l'annex de referències bibliogràfica "Sobre la costum internacional, fonts primàries i secundàries" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

- **Principis generals de Dret internacional:** acollint-nos a la doctrina iusnaturalista basada en l'article 38.1.3 de l'Estatut del TIJ, entenem que es tracta d'una font autònoma del Dret Internacional.

Alguns exemples els recollits a la **Resolució 2625 (XXV) de l'Assemblea General de les Nacions Unides de 1970**: el principi de la lliure determinació dels pobles; el principi de bona fe de les obligacions que contrauen els Estats; el principi d'igualtat sobirana dels Estats o el principi de no ingerència en assumptes interns.

1.2.1 Normes imperatives o de *ius cogens*

Les normes imperatives o de *ius cogens* són aquelles normes del Dret internacional general **acceptades i reconegudes** per la comunitat internacional d'Estats en conjunt en tant que normes que **no admeten acord en contra**¹⁷. Les normes de *ius cogens* "reflecteixen i protegeixen valors fonamentals de la comunitat internacional, són jeràrquicament superiors a altres normes de dret internacional i són **universalment aplicables**"¹⁸, és a dir, tots els Estats han de respectar-les de manera obligatòria. En aquest sentit ho indica **l'article 53** de la Convenció de Viena sobre el dret dels tractats: "és nul tot tractat que, en el moment de la seva celebració, estigui en oposició amb una norma imperativa de dret internacional general" i així ha estat defensat i analitzat per part un ampli sector jurista, que considera que aquesta previsió té una aplicabilitat més enllà de l'esmentada Convenció¹⁹.

Aquestes normes **només poden ser modificades per una "norma ulterior imperativa de dret internacional general** (és a dir, també de *ius cogens*) **que tingui el mateix caràcter**"²⁰, és a dir, que també hagin estat acceptades i reconegudes per una majoria d'Estats. Aquesta acceptació i reconeixement majoritari pot adoptar una gran varietat de formes: declaracions públiques dels Estats, publicacions oficials, resolucions aprovades per una organització internacional o una conferència intergubernamental, etc.

17. Comissió de Dret Internacional de les Nacions Unides (2019). Informe [A/74/10](#), Capítol V, par. 56. i conclusió 2. Disponible en [aquest enllaç](#). Pastor Ridruejo, José A. (2010). *Curso de Derecho Internacional Público y Organizaciones Internacionales*, p.45. A l'apartat 3 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre normes imperatives o de *ius cogens*" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

18. Comissió de Dret Internacional de les Nacions Unides (2019). Informe [A/74/10](#), Capítol V, par. 56. i i conclusió 3.

19. Drnas de Clément, Z. (2002). Las normas imperativas de derecho internacional general (*ius cogens*). Dimensión sustancial. A: Drnas-Lerner (Eds.) *Estudios de derecho internacional en homenaje al profesor Ernesto J. Rey Caro*. Argentina: Marcos Lerner Editora. Disponible en [aquest enllaç](#).

20. Comissió de Dret Internacional de les Nacions Unides (2019). Informe [A/74/10](#), Capítol V, par. 56. i conclusió 2.

Quadre 2: principis de *ius cogens*

La doctrina i la jurisprudència internacionals han establert alguns **principis que tenen caràcter de *ius cogens*** i sobre els quals es desprenen obligacions ***erga omnes***²¹, és a dir, horitzontalment vinculants per a tothom: la prohibició de genocidi, prohibició de crims contra la humanitat, prohibició de l'esclavitud, prohibició de desaparició forçada de les persones, la prohibició de discriminació racial i l'apartheid. El dret a la lliure determinació dels pobles també és reconegut, actualment, com una norma de *ius cogens* dins l'ordenament jurídic internacional.

Un altre exemple important a tenir en compte és la "Carta Internacional de Drets Humans". Com s'ha esmentat anteriorment, la Declaració Universal dels Drets Humans de les Nacions Unides de 1948 va ser el primer document legal en establir la protecció universal dels drets humans fonamentals. Aquesta Declaració integra la Carta Internacional de Drets Humans, el Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics (PIDCP) i el Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals (PIDESC).

Si bé en l'àmbit internacional no existeix una acceptació i reconeixement unànim sobre la necessària imposició d'obligacions directes a aquelles empreses que els vulnerin, sí es pot afirmar que **existeix consens internacional respecte la responsabilitat d'aquestes en el respecte als drets humans**²² i té les següents característiques:

- S'aplica com a mínim en tots els drets humans internacionalment reconeguts i presents a la Carta Internacional dels Drets Humans i a la Declaració de l'Organització Internacional del Treball (OIT) relativa als principis i Drets fonamentals en el Treball. També als drets de persones pertanyents a grups específics reconeguts als instruments de les Nacions Unides²³ i a situacions de conflicte armat, ja que les empreses han de respectar el dret internacional humanitari.
- Implica una obligació de no fer però també de fer i, per tant, d'adoptar mesures proactives per a prevenir i reparar els impactes de les seves activitats sobre els DDHH.
- Tot i que el mecanisme establert als Principis Rectors per tal de posar en pràctica a aquest deure de respectar ha estat el de la **deguda diligència** en matèria de drets humans en tant que **obligació de conducta** i no de resultat, més endavant (apartat 2.2.2) es veurà que existeixen postures crítiques que qüestionen fortament aquest mecanisme i que aboguen per la regulació de la responsabilitat solidària de les empreses matriu pel que fa a l'incompliment dels DDHH al llarg de la seva cadena de valor.

21. És a dir, davant tothom. Comissió de Dret Internacional de les Nacions Unides (2019). Informe [A/74/10](#), Capítol V, par. 56 i conclusió 17.

22. Des de recents documents acadèmics (p.ex. Iglesias Márquez, Daniel, Del Valle Calzada, Estrella, Marullo, Maria Chiara(2024). *Hacia la diligencia debida obligatoria en derechos humanos: propuestas regulatorias y lecciones aprendidas*. España: Colex. Disponible en [aquest enllaç](#)) fins a informes d'iniciatives com el Pacto Mundial o el considerant 7 de la recentment aprovada Directiva sobre diligència deguda de les empreses en matèria de sostenibilitat.

23. Els drets ambientals també s'inclouen en tant que drets clau per al gaudi d'aquells reconeguts explícitament a la Carta Internacional dels Drets Humans, entre d'altres.

En aquest sentit, **el deure de respectar els drets humans per part de les empreses**, recollit no només als Principis Rectors sinó a altres instruments de *soft law* - així com opinions consultives i recents sentències de diversos tribunals²⁴- **hauria d'esdevenir una norma de *ius cogens***, tot i que encara no existeixi consens sobre l'abast (sobre quins drets humans s'aplica) i la forma (una obligació de conducta o de resultat) que aquest deure ha d'adoptar²⁵.

1.2.2 El Drets Humans i les persones defensores

Els **Drets Humans** són aquells que tenen les persones pel fet d'existir. S'han definit com "la suma dels drets individuals i col·lectius reconeguts pels Estats sobirans i consagrats a la seva legislació nacional i a les normes internacionals dels drets humans"²⁶. Així, van des dels més fonamentals —el dret a la vida— fins als que configuren el nostre entorn i la nostra vida, com els drets a l'alimentació adequada, a l'educació, al treball digne, a la salut i a la llibertat.

Quadre 3: els Drets humans emergents

Fa pocs anys (2007) ha iniciat un procés de reconeixement i reivindicació dels anomenats "**drets humans emergents**" (entre els quals es troben el dret a migrar, dret a un medi ambient saludable, el Dret Humà a l'Aigua i al Sanejament (DHAS), dret al desarmament) els quals complementen aquells que reconegué la Declaració Universal dels Drets Humans de les Nacions Unides de 1948. En paraules del professor de DIP i actual Síndic de Greuges de Barcelona, David Bondia Garcia, "el reconeixement dels drets inherents a l'ésser humà és un procés en permanent evolució i actualització, que avança en funció de les necessitats i de les reivindicacions de cada temps i de cada lloc"²⁷.

Els Drets Humans es caracteritzen per ser **universals** (totes les persones tenim el mateix dret a gaudir dels drets humans); **inherents** (els tenim pel simple fet de néixer i existir); **inalienables** (les persones i els drets humans són inseparables, només en casos molt concrets, com la condemna a presó i la privació de llibertat de moviment, se li pot restringir un dret humà a algú); **indivisibles i interdependents** (per exemple, no tenir el dret a l'alimentació garantit infereix negativament en el dret a la vida).

En aquest sentit, durant els darrers anys també s'ha posat en valor en l'esfera internacional el paper de les **persones defensores de drets humans i del medi ambient**, és a dir, aquelles persones que, individualment o juntament amb d'altres, s'esforcen en

24. Alguns exemples: el Sistema Interamericà (Opinió Consultiva 18/03) reconeix que el subjectes privats (tant persones jurídiques com naturals) tenen la obligació de respectar els drets humans establerts a la Convenció Interamericana de Drets Humans disponible en aquest enllaç; *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc*, disponible en [aquest enllaç](#).

25. Veure Iglesias Márquez, Daniel, Del Valle Calzada, Estrella, Marullo, Maria Chiara (2024). *Hacia la diligencia debida obligatoria en derechos humanos: propuestas regulatorias y lecciones aprendidas*, p. 24 i 26. España: Colex. Disponible en [aquest enllaç](#).

26. Oficina de l'Alt Comissariat de les Nacions Unides per als Drets Humans (2016). Drets Humans. *Manual per a Parlamentaris* n° 26, p. 20.

27. Bondia, David. (2017). Avui, drets humans emergents. *Xarxanet opinió*. Disponible en [aquest enllaç](#).

promoure i protegir els DDHH (activistes, periodistes, advocades, acadèmiques, lideres- ses comunitàries, etc.) i el medi ambient. Les tasques en defensa de DDHH poden ser tan diverses com els àmbits laborals i d'actuació de les persones que les duen a terme²⁸. Un exemple d'aquest reconeixement progressiu en l'esfera internacional és la Declaració dels defensors de drets humans (1998)²⁹ o més recentment l'Acord d'Escazú³⁰ que, en l'àmbit d'Amèrica Llatina i el Carib és el primer tractat que preveu mecanismes de protecció específics per a les persones defensores de DDHH i del medi ambient.

Malgrat la seva lloable tasca, malauradament, en els últims anys, el nombre i la intensitat dels atacs letals, intimidacions i persecucions en contra de les persones defensores i activistes, en la realització de la seva labor ha **augmentat exponencialment**.

Pel que fa als agressors que participen en els atacs en contra de les persones defensores, no només hi estan implicats els agents i autoritats de l'Estat. Si no que cal destacar la **clara implicació directa i indirecta de les empreses i dels agents empresarials en els abusos de drets humans contra persones i comunitats que treballen per protegir els drets i les llibertats fonamentals**.

Diversos dels atacs i riscos als quals estan exposades les persones defensores es relacionen amb l'oposició i la denúncia d'activitats empresarials amb un alt impacte negatiu sobre els DDHH i el medi ambient, com l'explotació de recursos (fusta, mineria i agronegoci a gran escala), les preses hidroelèctriques i el desenvolupament d'altres infraestructures.

1.2.3 Les normes de *hard law* i de *soft law*

Si bé existeixen normes de Dret Internacional General o de *ius cogens*, en funció de la seva vinculatorietat jurídica també es poden distingir les normes en funció de si són de *hard law* o de *soft law*, ambdues amb una projecció que pot ser diversa: estatal, regional, o internacional.

Normes de caràcter vinculant o de *hard law*

Són aquelles **normes i instruments legals que són vinculants (obligatòries o d'obligat compliment) per a les parts implicades**. Algunes d'elles es deriven del dret internacional convencional tot i que també poden derivar-se de la costum internacional.

28. A l'apartat 4 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre els drets humans, drets humans emergents i les persones defensores" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

29. Aprovada mitjançant la Resolució A/RES/53/144 disponible en [aquest enllaç](#).

30. El seu nom oficial és "Acuerdo Regional sobre el Acceso a la Información, la Participación Pública y el Acceso a la Justicia en Asuntos Ambientales en América Latina y el Caribe" i conté disposicions d'enorme rellevància en matèria d'accés públic a la informació ambiental. Document disponible en [aquest enllaç](#).

Una de les seves principals característiques és que poden ser legalment exigibles davant d'un tribunal³¹. Alguns exemples:

- **Àmbit nacional:** Les lleis convencionals en són un exemple ([Llei 7/2022, de 8 d'abril, de residus i sòls contaminats per una economia circular](#)).
- **Àmbit regional:** La normativa de la Unió Europea obligatòria per als Estats membres, com els Reglaments i les Directives, són un exemple de hard law³². ([Directiva 2008/99/CE relativa a la protecció del medi ambient mitjançant el Dret penal](#)).
- **Àmbit internacional:** Tractats, Pactes, Convencions o Acords ([Convenció de les Nacions Unides sobre el Dret de la Mar](#)) o les resolucions del Consell de Seguretat de les Nacions Unides també, perquè són instruments d'obligat compliment per a tots els Estats.

Normes que no tenen caràcter vinculant o de *soft law*

Són aquelles que **no són jurídicament obligatòries sinó voluntàries i que, per tant, el seu compliment no pot ser exigible de manera coercitiva**³³. Normalment, busquen establir bases i maneres d'actuar per la cooperació entre diferents actors, siguin Estats, OI o, fins i tot, empreses. Aquests instruments no imposen una obligació de compliment sinó que **sovint es manifesten com obligacions de caràcter moral**³⁴: són les declaracions, resolucions, recomanacions, principis, codis de conducta de les empreses, fulls de ruta, entre d'altres.

Alguns exemples són: [la Declaració de Ríu de les Nacions Unides sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament, de 1992](#); les Línies Directrius de l'OCDE per a Empreses Multinacionals; o [els Principis Rectors de les Nacions Unides sobre les Empreses i els Drets Humans](#).

Algunes declaracions i resolucions poden arribar a tenir caràcter vinculant pels Estats en cas que quedin plasmades en instruments internacionals de caràcter vinculant i entrin a formar part de l'ordenament jurídic intern³⁵. Un exemple seria el cas de la [Declaració sobre l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació de la Dona \(1967\)](#) que va precedir la [Convenció per a l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació contra la Dona \(1979\)](#).

31. European Center for Constitutional and Human Rights (ECCHR) (s.d.). *Glossary Hard law/soft law*. Disponible en [aquest enllaç](#).

32. Si bé els Reglaments de la UE són directament aplicables, en el cas de les Directives aquestes s'incorporen a l'ordenament jurídic intern de cada Estat membre a través del procés jurídic de "transposició".

33. Garrido Gómez, Maria Isabel (s.d). Análisis del soft law y especial consideración en los ámbitos del Derecho Internacional público y el Derecho de la Unión Europea. *Vlex*. Disponible en [aquest enllaç](#).

34. Ara bé, aquesta obligació moral pot quedar reflectida a l'ordenament intern dels Estats mitjançant normes de caràcter vinculant.

35. En el cas de l'ordenament jurídic espanyol, per exemple, les normes establertes als tractats internacionals vàlidament celebrats per l'Estat espanyol són d'aplicació directa un cop aquestes siguin publicades íntegrament al Boletín Oficial del Estado (BOE). A l'apartat 6 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre normes de hard law i de soft law" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

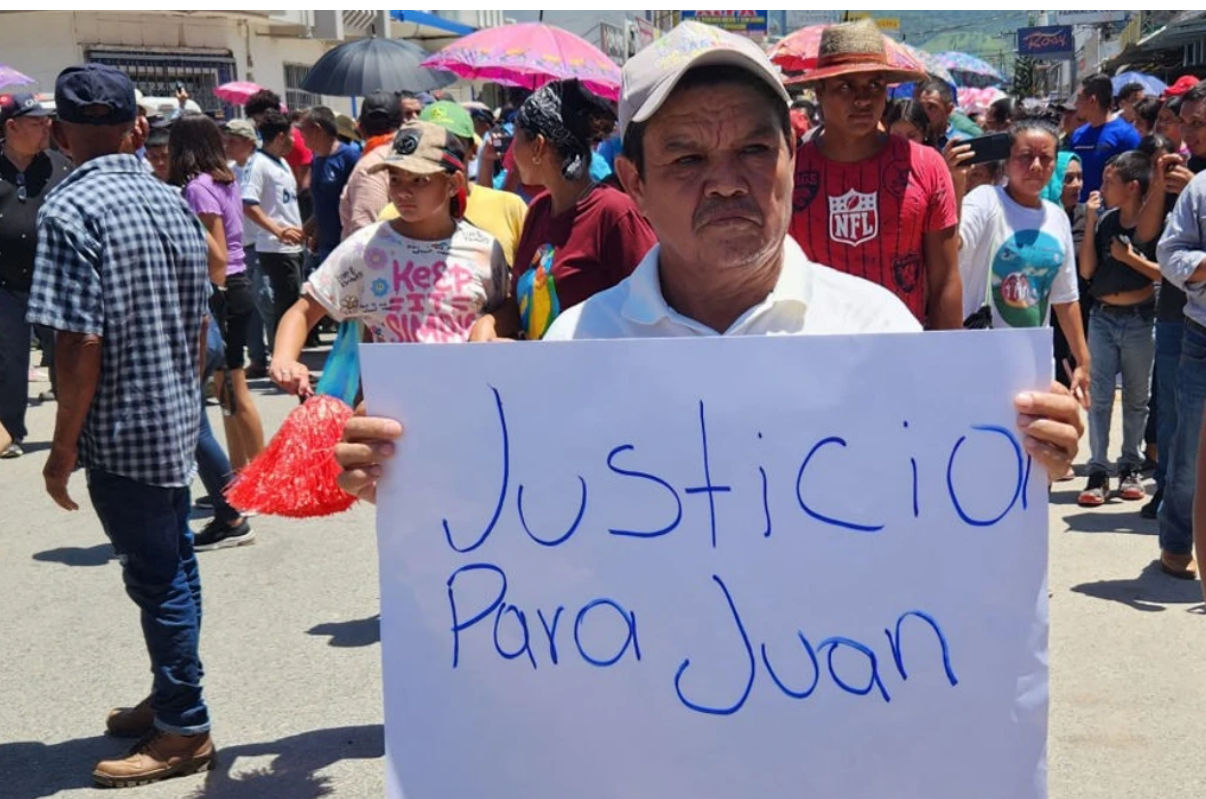
1.3 L'arquitectura de la impunitat. Actors i instruments del Dret Corporatiu Global

Entenem com **arquitectura de la impunitat** aquell ampli conjunt de normes nacionals i internacionals de *hard law* (dret dur o vinculant) que serveix als interessos d'empreses transnacionals. Aquesta arquitectura es configura principalment a través del vincle polític-econòmic existent entre Estats on les ETN tenen la seva matriu i aquells receptors de la inversió, les pròpies ETN, i algunes OI. Aquesta arquitectura té per objectiu supeditar el DIDH a les normes internacionals de comerç i inversió que tutel·len els interessos econòmics i financers del capital transnacional³⁶.

Segons Juan Hernández Zubizarreta, el conjunt de normes que fan possible aquesta arquitectura es solen integrar dins l'anomenat **Dret Corporatiu Global** (o *lex mercatoria*) conformat per tractats multilaterals d'inversions i normes de comerç internacional que preveuen l'existència de Tribunals Arbitrals Internacionals i de Sistemes de solució de disputes inversor-Estat *ad hoc* (ISDS per les seves sigles en anglès), a través d'institucions com el Banc Mundial, l'Organització Mundial del Comerç i el Fons Monetari Internacional (FMI), etc³⁷.

36. Ramiro, Pedro; González, Erika (2017). *Las empresas transnacionales en la arquitectura de la impunidad: poder, corrupción y derechos humanos*. Disponible en [aquest enllaç](#).

37. Hernández Zubizarreta, Juan (s.d.). *Lex mercatoria. Diccionario crítico de empresas transnacionales del Observatorio de Multinacionales en América Latina (OMAL)*. Disponible en [aquest enllaç](#).

Imatge 2. Manifestant protestant per l'assassinat del líder comunitari Juan López, activista defensor del territori i dels drets humans contra els abusos de la indústria minera i hidroelèctrica. Tocoa, Honduras. 15 de setembre de 2024. Font: Oscar Lanza/AFP via Getty Images. Més informació: [enllaç](#).

Així, existeixen tractats multilaterals o bilaterals d'inversions - com el [TTIP](#), el [CETA](#) o el [TISA](#)- que sotmeten les possibles controvèrsies entre Estat-empresa a tribunals privats internacionals, com per exemple el [Centre Internacional d'Arranjament de Diferències Relatives a Inversions](#) (CIADI). Una de les controvèrsies Estat-empresa més coneguda va ser la del [cas Chevron a l'Equador](#).

A més a més, l'arquitectura de la impunitat sovint va acompanyada de la **desregulació i debilitat dels sistemes jurídics nacionals**, i internacionals, així com a la **inexistència de mecanismes coercitius a escala transnacional** que obliguin les corporacions a respectar els drets humans. Aquesta és una conseqüència més de la *lex mercatoria*.

D'aquesta manera, el Dret Corporatiu Global és només la punta de l'iceberg sobre la qual els Estats reinterpreten normes i aproven lleis en favor dels interessos del capital transnacional a costa dels DDHH i ambientals. Una **asimetria normativa** que beneficia a les grans elits econòmiques i polítiques sobre comunitats camperoles, indígenes i organitzacions que defensen territoris biodiversos, imprescindibles per la vida però també necessaris per al desenvolupament del model econòmic capitalista i depredador, basat en el creixement econòmic il·limitat³⁸.

A dia d'avui, **l'Estat espanyol** és part de **68 tractats bilaterals d'inversió**, 60 dels quals són vigents i 8 pendents d'entrar en vigor. Un dels més recents és el signat amb [Colòmbia l'any 2021](#). En addició cinc tractats d'inversions han deixat d'estar en vigor per actes de denúncia del tractat, sent l'últim tractat denunciat el de [l'Equador](#), l'any 2022. D'aquests cinc, però, tres encara tenen efecte en virtut de clàusules de permanència.

En l'informe "[La Unió Europea y el capitalismo verd militar: matèries primes i acords comercials per a l'extractivisme neocolonial](#)" s'analitzen amb profunditat les polítiques de la UE sobre aquesta matèria i en particular el rol que tenen els tractats i acords d'associació entre la UE a través dels casos de Xile i Mercosur.

Una possible limitació a la *lex mercatoria* seria, precisament, treballar per establir **límits per la signatura d'aquest tipus de tractats** a través de les normes de rang constitucional dels propis Estats, tal com [suggereixen especialistes](#) en la matèria com Juan Hernández Zubizarreta. En aquest sentit, caldria vehicular també estratègies d'exigibilitat política a diferents nivells.

38. Hernández Zubizarreta, Juan, González, Erika, Ramiro, Pedro (2021). Las empresas transnacionales y la arquitectura jurídica de la impunidad: responsabilidad social corporativa, lex mercatoria y derechos humanos. *Revista De Economía Crítica*, 2(28), 41-54. Disponible en [aquest enllaç](#). A l'apartat 6 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre l'arquitectura de la impunitat, el Dret Corporatiu Global i la *lex mercatoria*" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

Un exemple d'èxit d'accions d'incidència va ser la **sortida de l'Estat espanyol del Tractat de la Carta de l'Energia (TCE)**, un acord que protegia les inversions estrangeres del sector energètic (principalment les relacionades amb els combustibles fòssils) i permetia a les empreses dirigir-se a un tribunal arbitral. Aquesta decisió va ser gràcies en part a la feina de pressió i denúncia impulsada des de les principals organitzacions ecologistes del país, agrupades en la campanya estatal No als Tractats de Comerç i inversió (No als TCI).

1.3.1 Els actors: empreses transnacionals, filials, subsidiàries i sòcies comercials

Aquest subapartat només fa referència a les ETN així com les empreses i sòcies vinculades en atenció a que es tracta d'actores i subjectes la naturalesa de les quals és menys coneguda. Ara bé, com s'ha explicat a l'inici de l'apartat. 1.2 en l'arquitectura de la impunitat intervenen altres actors de gran rellevància com els Estats -que són els signataris dels compromisos comercials- i en ocasions OI, en particular institucions financeres internacionals.

Empreses transnacionals (ETN). Són aquelles empreses que tenen la seva seu principal o van ser constituïdes generalment en països del "Nord global"³⁹, que neixen de matrius i despleguen les seves operacions i estructures a altres països, majoritàriament del Sud global, mitjançant empreses subsidiàries i filials que representen els seus interessos⁴⁰.

Filials i empreses subsidiàries. A efectes pràctics d'aquest compendi interessa destacar que ambdues són formes empresarials que actuen sota control d'una altra, la matriu. En la majoria dels casos el control s'efectua per mitjà de participacions de la matriu en el capital empresarial de l'empresa controlada, control que podrà ser major o menor segons el cas, més evident o menys⁴¹.

Les empreses del Nord global sovint fan servir aquesta fórmula (matriu - filial/subsidiària) externalitzant la seva activitat a països del Sud global, fet que dificulta el seguiment de les seves activitats i la fiscalització de les vulneracions de drets humans on es troba l'empresa matriu. Per això és important que la normativa de control de vulneració de DDHH per part d'ETN amb matriu al Nord global contempli també les empreses controlades en forma filials o subsidiàries i tota la seva cadena global de valor.

39. En aquest document entenem que "Nord global" i "Sud global" són conceptes polítics, artificials, no geogràfics, que assenyalen la situació d'aquells països que comparteixen una posició estructural de centre (Nord) o de perifèria o semiperifèria (Sud) en el sistema-món modern. Veure: Cairo Carou, H. i Bringel, B. (2010). Articulaciones del Sur Global: afinidad cultural, internacionalismo solidario e Iberoamérica en la globalización contrahegemónica. *Geopolítica(s)*, 1(1), pp. 41-63. Disponible en [aquest enllaç](#).

40. Teitelbaum, Alejandro (s.d.). Empresa transnacional. *Diccionario crítico de empresas transnacionales. Observatorio de Multinacionales en América Latina (OMAL)*. Disponible en [aquest enllaç](#).

41. A l'apartat 7 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre el concepte d'ETN, filials i subsidiàries" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

Per exemple, la recentment aprovada Directiva sobre diligència deguda de la Comissió Europea considera filials⁴², d'una banda, aquelles persones jurídiques definides segons l'article 2.10 de la **Directiva 2013/34/UE**, és a dir, una empresa controlada per una societat matriu, "incloses les empreses filials d'una empresa matriu de major jerarquia"; i, d'una altra, aquelles persones jurídiques a través de la qual s'exerceix l'activitat d'una "empresa controlada" en virtut de l'article 2.1.f) de la **Directiva 2004/109/CE**.

Finalment, la nova Directiva sobre diligència deguda també inclou la definició de "**soci comercial**" (art. 3.1.e) com aquella entitat amb la qual l'empresa té un acord comercial relacionat amb les operacions, productes o serveis de l'empresa o a la qual l'empresa presta serveis (soci comercial directe); o bé aquella que, tot i no ser un soci comercial directe, efectui operacions comercials relacionades amb les operacions, productes o serveis de l'empresa (soci comercial indirecte).

1.3.2 Els instruments: el *forum shopping*

En dret internacional, tant públic com privat, s'anomena *forum shopping* la **pràctica d'escollir per als procediments judicials la jurisdicció que es considera més favorable als interessos de la part actora**⁴³. Les ETN realitzen *forum shopping* en matèria de DDHH al 1) decidir realitzar la seva activitat en països on el seu control respecte als drets humans i ambientals és més laxa o 2) al decidir resoldre una controvèrsia mitjançant un Tribunal d'Arbitratge en un ISDS, ja que, com s'ha comentat, aquests procediments tendeixen a reconèixer interessos més favorables cap a les corporacions.

Per exemple, en el cas Chevron a l'Equador, el Tribunal d'Apel·lacions de la Haya va confirmar l'any 2022 el **Laude arbitral parcial de 2018** segons el qual la sentència judicial equatoriana que condemnava Chevron **era inaplicable en virtut del dret internacional**. El cas és encara més preocupant, atenent **que és el mateix govern de l'Equador qui ha interferit en el litigi**, buscant defensar els drets de la multinacional.

1.3.3 La conseqüència de la impunitat

L'arquitectura de la impunitat té com a conseqüència la **vulneració sistemàtica de drets humans** i ambientals per part de les empreses, sobretot transnacionals, sense que això comporti conseqüències jurídiques. El Dret Corporatiu Global dona la seguretat jurídica necessària perquè les empreses transnacionals operin a diferents indrets el món i ho puguin fer sense temer contra-regulacions i sancions.

Tal com s'ha esmentat al punt anterior, una de les principals conseqüències de l'arquitectura de la impunitat és la inexistència de mecanismes coercitius a escala transnacional, fet que promou **desresponsabilitació de les empreses transnacionals** respecte

42. Definició establerta a l'art. 3.1.e). Expliquem aquesta Directiva més endavant, al punt 2.2.2

43. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament (2017). Negociació internacional. *CFGS Comerç internacional*, p. 25. Disponible en [aquest enllaç](#). A l'apartat 8 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre el concepte forum shopping" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

dels danys que causen o que potencialment puguin causar. Mitjançant l'ús d'instruments com els ISDS o els codis de conducta (com la RSC) les empreses tenen a disposició vies per tal d'evitar fer-se càrrec dels seus deures i responsabilitats derivades de les activitats que duen a terme. D'aquesta manera eviten també repercussions mediàtiques, de mala propaganda, i troben tribunes on poder justificar les seves operacions.

- **Vulneració de Drets Humans**

S'entén que una acció o omisió constitueix una vulneració de DDHH quan porta per resultat la negació absoluta o parcial dels drets conferits en la Declaració Universal de Drets Humans de les Nacions Unides o a qualsevol dels diferents textos de protecció de DDHH. Aquesta vulneració pot ser perpetrada per un Estat o per un privat, com les empreses.

Al lloc web **Alerta DH** es pot consultar el mapa amb exemples de casos de vulneracions de drets humans perpetrades per empreses.

Si bé els Estats són els responsables de **garantir** que les empreses sota la seva jurisdicció compleixin amb obligacions de respecte de drets humans, també es veuen compel·lits davant les normes imperatives o de *ius cogens* esmentades anteriorment. Ara bé, sovint la configuració actual de les relacions internacionals⁴⁴ genera facilitats perquè només es puguin exigir responsabilitats jurídiques internacionals als Estats o a les OI. Per això resulta tan complicat perseguir vulneracions de DDHH fruit d'activitats d'empreses (sovint filials) i exigir-ne les responsabilitats corresponents directament a la matriu, ja que les reclamacions solen anar dirigides a l'Estat on s'ha perpetrat aquesta vulneració, que sol ser l'Estat receptor, degut a les dificultats per "aixecar el vel" per poder adreçar-se directament a l'empresa matriu⁴⁵.

- **Crisi ambiental**

S'entén per **crisi ambiental global** a la conjunció de tres problemes, interrelacionats entre si, que amenacen la supervivència de tota vida i que, alhora, tenen origen en l'acció humana irresponsable en relació amb el seu entorn. Aquests problemes són la crisi climàtica, la contaminació de l'entorn i la pèrdua de biodiversitat.

La **crisi climàtica**, entesa com les conseqüències nefastes del canvi del clima atribuït a les activitats humanes (especialment del Nord global) que altera la composició de l'atmosfera mundial i que se suma a la variabilitat natural del clima observada durant períodes de temps comparables.

44. Regides per l'opinió majoritària de la personalitat jurídica internacional dels Estats, el principi de no ingerència en assumptes interns i el principi d'independència sobirana dels Estats.

45. A l'apartat 9 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre vulneració de drets humans i empreses" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

Avui en dia hi ha evidència científica consolidada sobre la contribució de les grans empreses petrolieres (*carbon majors*) en l'augment global de temperatures. De fet, el 88% de les emissions de CO₂ des de l'Acord de París està vinculat a un total de 117 productors entre els quals destaquen grans empreses contaminants com la petroliera Saudi Aramco, BP, Total Energies, Eni, RWE i Repsol⁴⁶. Aquestes empreses també són responsables de la vulneració de DDHH. El cas de les **explotacions petrolíferes de Repsol a l'Equador** n'és només un exemple de molts.

Un altre element destacat és la **contaminació de l'entorn**, és a dir, l'alteració en presència i quantitat de les substàncies que en condicions naturals es troben en un entorn determinat. La contaminació és problemàtica quan l'alteració provoca conseqüències nocives i perjudicials per a la salut i la vida dels éssers que habiten l'entorn contaminat.

Imatge 3. Desastre Mediambiental al Bages. Font: **Alerta DH**.

El cas del **desastre ambiental perpetrat per I.C.L. Iberia a la comarca del Bages**, és un exemple proper de contaminació de l'entorn per part d'una multinacional que ha derivat en vulneracions de DDHH.

Finalment, la **pèrdua de biodiversitat**, és a dir, la disminució o desaparició de la diversitat biològica, que inclou animals, plantes, ecosistemes i en general tota vida existent.

Imatge 4. Hidroelèctrica El Quimbo. Font: **El Espectador**.

La construcció de la **represa a El Quimbo** (Colòmbia) per part d'Enel i Endesa, a part d'afectar greument a biodiversitat de la zona, està comportant també importants vulneracions de DDHH.

46. The Carbon Majors Database. Disponible en [aquest enllaç](#).

La relació que guarda la crisi ambiental global amb els DDHH rau en que la degradació del medi i dels ecosistemes interfereixen de forma negativa i tangible al gaudi de multitud de drets humans. Al llarg dels últims anys ha quedat demostrat que les ETN, el capital transnacional i la inacció dels Estats on aquest capital rep els seus principals beneficis són les principals responsables d'aquesta de la crisi ambiental global i, per tant, de les vulneracions de DDHH que aquesta ha causat. Sobre la [cooptació de les Cimeres climàtiques i del Consell de Drets Humans de l'ONU per part del poder corporatiu](#) en parlen les companyes de l'Observatori del Deute en la Globalització⁴⁷.

- **Desregulació de les relacions laborals**

La vulneració de drets laborals a les cadenes de subministraments - en ocasions també anomenada "**flexibilització**" sobretot per part dels instruments i mecanismes de la *lex mercatoria*- busca l'adaptació de les relacions laborals (a través de modificacions legislatives en matèria laboral als Estats receptors) a les necessitats econòmiques i productives de les empreses. Aquest procés implica revisar, rebaixar o fins i tot eliminar drets que al llarg dels anys s'han anat aconseguint i incorporant a la normativa laboral en favor de les treballadores i que suposin un impediment per la lliure acció de les empreses.

Un dels casos més coneguts és el de **Bravo Tekstil** (Turquia). Aquest és un exemple de com algunes empreses transnacionals vulneren els drets laborals emprant pràctiques de desregulació laboral. En particular, el Grup Ind tex i Mango, mitjançant la fàbrica Bravo Tekstil van vulnerar de manera flagrant el dret a indemnització per a acomiadament que té tota persona treballadora i es troba reconegut als convenis laborals internacionals de **l'Organització Internacional del Treball (Conveni 158 OIT)** i a la legislació turca.

El relat que la *lex mercatoria* adopta per justificar aquestes regressions de drets, és que la rigidesa de la normativa laboral no encaixa amb les tendències econòmiques i de mercat actuals que, per contra, són canviants i volàtils. Es defensa que cal una normativa laboral que sigui prou flexible i modificable perquè les empreses transnacionals inverteixin econòmicament als Estats receptors. Davant aquesta situació, diverses organitzacions i expertes en la matèria insisteixen que els mecanismes d'aplicació voluntària són insuficients i que cal una regulació que estableixi la responsabilitat de les empreses matriu en relació amb l'incompliment dels DDHH al llarg de la seva cadena global de valor⁴⁸.

- **Despull territorial**

Es tracta de la vulneració dels drets ancestrals a la terra i el territori del qual són titulars els pobles indígenes, afrodescendents i camperols. Aquesta vulneració sovint es vehicula a través de mecanismes jurídics o pràctiques diverses (legals o il·legals) fent ús entre d'altres, de la força, la violència, el poder, la intimidació o la persecució. En tot

47. A l'apartat 10 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre crisi ambiental i climàtica" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

48. A l'apartat 11 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre desregulació de les relacions laborals" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

cas, es tracta d'una pràctica que, mitjançant l'ús de la força (material i/o jurídica) i amb l'objectiu d'apropiar-se o instal·lar-se en aquests territoris, comporta la vulneració, en molts casos sistemàtica, de DDHH.

En el cas dels pobles indígenes per exemple, destaca la jurisprudència de la Cort Interamericana de Drets Humans, per exemple la sentència [*Awas Tingni vs. Nicaragua*](#) i [*Xucuru vs. Brasil*](#) on la Cort Interamericana de Drets Humans prohibeix als Estats entregar drets a tercers sobre territoris de pobles indígenes que estan en procés de titulació.

Existeixen casos on el despull territorial es du a terme amb la complicitat dels Estats on es troben les comunitats, els quals cedeixen de manera unilateral la titularitat de la terra a actors externs -empreses transnacionals o filials d'aquestes- a canvi de milionàries inversions econòmiques que mai beneficien a la població, comunitats i pobles afectats, que acaben veient els seus DDHH vulnerats - com el dret humà a l'aigua i al sanejament, a una alimentació adequada, o a tenir una vida digna - i veient-se forçats a modificar o separar-se dels seus mitjans de subsistència i formes de vida⁴⁹.

El cas del [Complex hidroelèctric RENACE a Guatemala](#), en el qual l'Estat de Guatemala va concedir a l'empresa espanyola Cobra (Grup ACS) l'ús de domini públic del riu Cahabón per a la construcció del complex hidroelèctric per un termini de 50 anys i sense haver consultat a les comunitats indígenes afectades, és un exemple paradigmàtic de despull territorial descrit.

L'any 2024 va ser el 75è aniversari de la Declaració Universal de Drets Humans, però malauradament hi ha molt poc a celebrar. L'augment de les normes nascudes en el marc de la *lex mercatoria* i la difícil aplicació efectiva i quasi nul compliment del DIDH per part d'Estats i actors no estatals (ETN i OI) n'és part de la causa. També ho és la impunitat amb la qual es continuen vulnerant per part d'ETN de manera sistemàtica els DDHH i ambientals als territoris i cossos de sempre. Encara hi ha lloc per l'esperança?

49. A l'apartat 12 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre el despull territorial" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

2.

INTENTS PER REGULAR LES ACTIVITATS DE LES EMPRESES

A continuació es comparteixen **alguns dels principals instruments -voluntaris i obligatoris-** en tant que intents per regular les activitats de les empreses transnacionals i el seu respecte pels drets humans.

Dins el ventall d'instruments que conformen els intents per regular el deure de respectar els DDHH per part de les empreses la majoria són mecanismes de *soft law* i tenen per objectiu **fomentar la incorporació de l'anomenada RSC** dins els codis de conducta de les empreses⁵⁰. Així, gran part dels instruments actuals d'implementació de la RSC tradicional són de caràcter voluntari, per això, i tals efectes, entenem la RSC com un instrument pròpiament de *soft law*.

“Lo que tienen en común todas esas iniciativas es el lugar que ocupan en el campo. Más allá de que se trate de derecho blando o duro, esos procesos jerárquicos de creación e implementación normativa se han gestado en gran medida en los centros tradicionales de poder”. Garavito Rodríguez, César (2018). *Empresas y derechos humanos en el siglo XXI. La actividad corporativa bajo lupa, entre las regulaciones internacionales y la acción de la sociedad civil.* *Centro de Estudios de Derecho, Justicia y Sociedad (Dejusticia)*.

2.1 Instruments de *soft law*

2.1.1 Responsabilitat Social Corporativa

La Responsabilitat Social Corporativa (CSR per les seves sigles en anglès) ha estat definida com “la responsabilitat de les empreses pels seus impactes a la societat”⁵¹. La RSC es caracteritza bàsicament per la **voluntarietat, la unilateralitat** —és la pròpia empresa la que defineix el contingut del codi i els seus mecanismes de control—, l'**autoregulació** —els controls solen ser realitzats per auditories externes independents, que sovint són pagades per les mateixes empreses — i la **no exigibilitat jurídica**⁵².

La norma **ISO 26000** sobre RSC, impulsada des de l'Organització Internacional per la Estandarització (**ISO**), és potser una de les més representatives avui en dia.

La RSC ha substituït durant molts anys qualsevol regulació normativa vinculant dirigida a compel·lir a les empreses respectar els DDHH i ambientals. Aquest mecanisme basat en la bona voluntat de les empreses i la seva ètica social ha estat històricament recolzat des d'institucions internacionals hegemòniques, com l'**ONU** o la UE, i ha estat reimpulsada a través dels Objectius de Desenvolupament Sostenible⁵³.

50. Es busca que l'empresa en totes les etapes que conformen les seves activitats tingui en compte conjunt de normes i principis que recullen valors ètics i accions responsables adreçats als treballadors i les treballadores, els directius de les empreses i la resta de grups d'interès.

51. Comissió Europea (2019). *Corporate Social Responsibility, Responsible Business Conduct, and Business & Human Rights. Overview of Progress.* Commission Staff Working document. Disponible en [aquest enllaç](#).

52. Peña Gutiérrez, Dorleta (s.d.). Responsabilidad Social Corporativa. *Diccionario crítico de empresas transnacionales.* Disponible en [aquest enllaç](#).

53. Hernández Zubizarreta, Juan, González, Erika, Ramiro, Pedro (2021). Las empresas transnacionales y la arquitectura jurídica de la impunidad: responsabilidad social corporativa, lex mercatoria y derechos humanos. *Revista De Economía Crítica*, 2(28), 41–54. Disponible en [aquest enllaç](#).

Tanmateix, organitzacions i comunitats afectades denuncien des de fa anys que **la RSC no ha conduït a un comportament més responsable i ètic per part de les empreses**, sinó tot el contrari: ha servit per generar una cortina de bona propaganda i compromís social rere la qual el poder corporatiu ha pogut seguir duent a terme, amb impunitat jurídica (i mediàtica), pràctiques sistemàtiques de vulneració de DDHH i deteriorament ambiental⁵⁴.

2.1.2 Principis rectors i la diligència deguda en matèria de drets humans

Els **Principis Rectors** esmentats en línies anteriors han establert mesures per institucionalitzar i recolzar el model de compliment voluntari i autoregulat amb els drets humans per part de les empreses transnacionals a través de l'anomenada **diligència deguda en drets humans, una norma de conducta (no de resultat) d'implementació voluntària** per part de les empreses que té com a objectiu posar en pràctica la responsabilitat empresarial de respectar els DDHH.

Aquests Principis contempnen al seu Pilar II quatre elements (establerts als principis rectors 18, 19, 20 i 21) que han de ser presents en qualsevol procés de diligència deguda en matèria de DDHH, que ha de portar a terme l'empresa en qüestió i que es resumeixen de la següent manera⁵⁵:

1. **Identificació i avaluació** dels impactes (reals o potencials) sobre els drets humans que l'empresa hagi causat o contribuït a causar mitjançant les seves activitats.
2. Integració d'aquesta avaluació a través de **l'adopció de mesures eficaces** dins l'empresa que permetin posar fi, prevenir els impactes reals o potencials o mitigar sobre drets humans detectats.
3. Fer **seguiment de l'eficàcia de les mesures** adoptades per tal de verificar si s'han posat fi o reduït els impactes reals o potencials.
4. **Comunicació pública** per part de l'empresa, sobre tot davant les parts afectades, de manera periòdica i accessible, sobre el procés que s'ha portat a terme per tal d'adoptar mesures que posin fi, previnguin o redueixin els impactes reals o potencials que la seva activitat causa en els drets humans.

Aquests quatre elements dins el procés s'han de portar a terme atenent al **principi de proporcionalitat**, per tant, tenint en compte la mida de l'empresa, al risc dels seus impactes i el context on aquesta opera.

La diligència deguda en DDHH és un procés que en l'actualitat compta amb més suport per part de les empreses, una part de l'acadèmia i alguns Estats. En determinats casos,

54. Vargas, Mónica. (s.d.). Empresas y derechos humanos: por qué la autorregulación no funciona. *Transnational Institute (TNI)*. Disponible en [aquest enllaç](#).

55. Per més detall veure: Iglesias Márquez, Daniel, Del Valle Calzada, Estrella, Marullo, Maria Chiara (2024). *Hacia la diligencia debida obligatoria en derechos humanos: propuestas regulatorias y lecciones aprendidas*. España: Colex. Disponible en [aquest enllaç](#).

es fa referència a la diligència deguda **obligatòria** en matèria de drets humans perquè, a diferència de la naturalesa dels Principis Rectors i les Línies Directrius de l'OCDE⁵⁶, com es veurà a continuació existeixen alguns països que l'han inclòs en la seva legislació nacional, adquirint el caràcter de vinculant.

Ara bé, presenta dues grans limitacions: primer, la seva implementació per part de les empreses és escassa⁵⁷ i, segon, no és un procés que realment intervingui per fer front a la impunitat en la vulneració de DDHH amb la que operen algunes empreses, principalment a països del Sud global. Sobre aquesta última limitació es basen les principals crítiques fetes a la diligència deguda i en general a qualsevol mecanisme de *soft law* sobre la matèria.

2.2 Instruments de *hard law*

Tanmateix, en els últims anys han pres protagonisme, intents d'impuls d'instruments jurídics vinculants en contextos nacionals i normativa d'obligat compliment per a les empreses transnacionals. A continuació es destaquen tres propostes de regulació pertanyents a tres nivells d'intervenció diferents, global, regional, estatal i subestatal.

2.2.1 Proposta de tractat vinculant sobre les empreses transnacionals i d'altres empreses respecte dels drets humans

L'any 2014 el Consell de Drets Humans de Nacions Unides va aprovar la [Resolució 26/9](#)⁵⁸ per l'elaboració d'un instrument internacional jurídicament vinculant sobre les ETN i d'altres empreses de caràcter transnacional respecte dels DDHH. Amb la mateixa resolució es va establir un [Grup de Treball intergovernamental](#) per tal de treballar en el text del tractat. Avui en dia el Grup de Treball s'ha reunit en 9 ocasions (**l'última, octubre de 2023**) i s'han redactat fins a **tres esborranys** del text sense que hi hagi una versió final a la vista.

L'anàlisi fet per la coalició *Coopération Internationale pour le Développement et la Solidarité* (CIDSE) indica que l'esborrany presentat al juliol de 2023 és menys ambiciós pel que fa a la protecció dels drets de les víctimes ja que, entre altres coses, es suprimeixen les referències al dret a un medi ambient segur, net, saludable i sostenible i es centra exclusivament en l'àmbit dels DDHH internacionals. També es suprimeix l'antic article 14.5 b) que establiria que els Estats havien d'elaborar nous acords de comerç i inversió que tinguessin consonància amb les seves obligacions en matèria de drets humans⁵⁹.

56. És precís recordar que les Línies Directrius de la Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmic (OCDE) han creat els Punts Nacionals de Contacte (PNC) un mecanisme conciliador que rep reclamacions contra aquelles empreses que no compleixin amb les directrius. Podeu accedir a més informació sobre el PNC que disposa l'Estat espanyol a través [d'aquest enllaç](#).

57. Veure Iglesias Márquez, Daniel, Del Valle Calzada, Estrella, Marullo, Maria Chiara (2024). *Hacia la diligencia debida obligatoria en derechos humanos: propuestas regulatorias y lecciones aprendidas*. España: Colex. Disponible en aquest [enllaç](#), p. 33, 36 i 37. A l'apartat 13 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre diligència deguda: procés i mirades crítiques" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

58. Promoguda per l'Equador i Sud-àfrica.

59. CIDSE (2023). *Análisis del borrador actualizado del tratado vinculante de la ONU*. Disponible a: www.cidse.org/es/2023/10/19/analysis-of-the-un-binding-treaty-updated-draft/

Imatge 5. Congrés Internacional "Hacia la diligencia debida obligatoria en DDHH: propuestas regulatorias y lecciones aprendidas". Universitat Rovira i Virgili, Facultat de Ciències Jurídiques, Tarragona. 13 de juliol de 2023. D'esquerra a dreta a la imatge: Alexandre Moreno Urpí, Lina González, Marco Aparicio, Antoni Pigrau. Font pròpia.

En l'impuls d'aquest procés han estat presents organitzacions agrupades en la "**Campanya Global**" les quals continuen treballant per aconseguir normes obligatòries i eficaces en l'àmbit internacional. Ara bé, en aquest camí també han participat lobbies empresarials i alguns governs (i OI) que han pressionat pel bloqueig en l'avenç d'aquest instrument. Actualment, els objectius inicialment establerts a la Resolució 26/9 entre els quals es troba la imposició directa **d'obligacions extraterritorials** a empreses transnacionals i el **control públic i independent d'aquestes empreses** s'han diluït fins a arribar a un enfocament d'obligacions estatals, centrades a tota classe d'empreses (amb independència de la seva mida) i amb la diligència deguda obligatòria al centre del seu enfocament⁶⁰.

En relació amb les obligacions extraterritorials dels Estats en matèria de drets humans, els **Principis de Maastrich**⁶¹ assenyalen que l'obligació de protegir els drets humans "inclou la responsabilitat de l'Estat d'assegurar que els ens privats o els individus, incloent-hi les empreses transnacionals sobre les quals exerceixen jurisdicció, no privin als individus dels seus Drets Econòmics, Socials i Culturals"⁶².

60. Iglesias Márquez, Daniel, Del Valle Calzada, Estrella, Marullo, Maria Chiara (2024). *Hacia la diligencia debida obligatoria en derechos humanos: propuestas regulatorias y lecciones aprendidas*. España: Colex, p. 186-187 i 211.

61. Aquests principis formen part de l'opinió internacional d'experts i tenen per objectiu aclarir les obligacions extraterritorials dels Estats, tenint en compte el dret internacional vigent.

62. Extraterritorial obligations (ETOs) for human rights beyond borders (2013). *Principios de Maastricht sobre las Obligaciones Extraterritoriales de los Estados en el Área de los Derechos Económicos, Sociales y Culturales*, p.9. Disponible en [aquest enllaç](#). A l'apartat 14 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre obligacions directes i extraterritorials dels Estats" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

Pel que fa als diversos posicionaments i arguments respecte a les obligacions extraterritorials dels Estats i la relació d'aquestes amb les ETN:

Quadre 5: extraterritorialitat i transnacionalitat

Extraterritorialitat: entesa com una excepció al concepte de jurisdicció en el dret internacional, mitjançant la qual "l'Estat exerceix la seva potestat sobre persones, béns o actes dins el seu territori". En aquest sentit, alguns autors i autores entenen que les normes convencionals de DDHH no preveuen expressament deures extraterritorials dels Estats. Un altre sector defensa que sí existeixen actualment obligacions extraterritorials dels Estats en matèria de drets humans i que es deriven de normes com el ja esmentat PIDESC, els Principis de Maastrich, o algunes sentències de la Cort Internacional de Justícia en relació amb territoris ocupats⁶³.

Transnacionalitat: un terme que fa referència a l'àmbit d'actuació de les ETN, ja que aquestes neixen d'una societat matriu creada segons les normes d'un Estat determinat, però que també porta a terme les seves operacions en altres països, sigui mitjançant inversions directes o mitjançant la creació de societats locals (filials) conforme les normes del país receptor.

En relació amb aquests dos conceptes, destaquem els arguments de la Campanya Global en relació amb la creació "d'**obligacions pròpies i directes**" per a ETN: és a dir, que aquestes puguin ser responsables directament per la violació de DDHH en virtut d'un Tractat Internacional jurídicament vinculant. Aquesta situació implicaria que els Estats part del futur tractat tinguin l'obligació de reconèixer la jurisdicció dels tribunals del país on s'han produït les presumptes violacions, del país d'origen de la ETN o bé del mecanisme internacional creat en el marc del futur tractat. La Campanya defensa que aquesta proposta no impedirà que els Estats desenvolupin i apliquin les seves pròpies normes i regulacions (en virtut del principi de sobirania estatal) sinó que, al contrari, reforçaria la sobirania dels Estats davant el poder de les ETN mitjançant l'establiment d'estàndards mínims internacionals.

En aquest sentit, sembla que hi ha consens en que actualment existeix una manca de voluntat política per part dels Estats d'assumir i executar les seves obligacions de protecció extraterritorial, un fet que queda patent en l'absència de normativa vinculant al respecte⁶⁴.

Mentrestant, organitzacions i moviments socials referents agrupades a la "Campanya Global" i el nou bloc de països del Sud global⁶⁵ **mantenen el seu compromís** amb el mandat de la Resolució 26/9 i amb l'aprovació d'un tractat vinculant, l'àmbit d'aplicació

63. Veure Iglesias Márquez, Daniel, Del Valle Calzada, Estrella, Marullo, Maria Chiara (2024). *Hacia la diligencia debida obligatoria en derechos humanos: propuestas regulatorias y lecciones aprendidas*. España: Colex. Disponible en aquest [enllaç](#), p. 50 a 53.

64. Veure Iglesias Márquez, Daniel, Del Valle Calzada, Estrella, Marullo, Maria Chiara (2024). *Hacia la diligencia debida obligatoria en derechos humanos: propuestas regulatorias y lecciones aprendidas*. España: Colex. Disponible en aquest [enllaç](#), p. 39, 42 i 269.

65. Més de 60 Estats entre els quals es troba el Grup Africà (representa a 54 Estats del continent), Cuba, Hondures, Colòmbia, Veneçuela, Pakistan, Indonèsia.

el qual sigui realment la **promoció** de normes obligatòries i eficaces per fer front a la impunitat corporativa de les ETN i altres empreses de caràcter transnacional. L'organització internacional "[Feminists for a Binding Treaty](#)" també manté el seu compromís, no obstant, apunta que, per a que aquest instrument sigui realment efectiu, és imprescindible que sigui redactat i pensat des d'una perspectiva feminista.

Tot i aquest difícil escenari per l'aprovació d'un instrument vinculant que incorpori obligacions directes a les empreses transnacionals, l'ONU espera que el futur instrument vinculant i els Principis Rectors de les Nacions Unides sobre les empreses i els Drets Humans es complementin mútuament per posar fi als abusos del poder corporatiu sobre els drets humans. Per la seva banda, les organitzacions agrupades en la "Campanya Global" afirmen amb contundència que aquest assumpte "no tracta d'una qüestió de tècnica jurídica: si no anteposen els DDHH als drets del poder corporatiu, és perquè falta voluntat política"⁶⁶. En aquest sentit, algunes de les [aportacions específiques](#) de la Campanya són:

- Que el futur tractat vinculant promogui normes no només **obligatòries** sinó sobretot **eficaces** per fer front a la impunitat corporativa.
- Treballar també per a l'elaboració de **marcs normatius nacionals** vinculants de regulació i responsabilització jurídica per fer front a la impunitat corporativa.
- Tot marc regulatori en matèria empresarial ha d'orientar-se política i tècnicament pel marc dels DDHH i, en aquest sentit, ha de tenir un enfocament de **responsabilitat jurídica que sigui independent de la diligència deguda**.

Aquesta darrera aportació, explica la Campanya Global, implica que la prevenció no quedi reduïda a una formalitat d'elaborar un pla de riscos (obligació de mitjans), sinó a contemplar obligacions de resultats que faci possible l'exigència de responsabilitat jurídica (civil i penal) quan les empreses transnacionals incompleixin les seves obligacions en matèria de DDHH.

2.2.2 Directiva sobre diligència deguda de les empreses en matèria de sostenibilitat

Després de quatre anys de procés i de dos anys dels inicis de la primera proposta de Directiva (febrer 2022) aquesta norma s'ha convertit en el text jurídic vinculant de referència en l'àmbit la UE i té per objectiu el control de les activitats de les empreses dels seus Estats membres a l'estranger mitjançant les obligacions de diligència deguda basades en els riscos potencials i reals pels DDHH i el medi ambient.

El text definitiu aprovat a l'abril i publicat al Diari Oficial de la Unió Europea el 5 de juliol de 2024⁶⁷, amb una reducció de la proposta inicial⁶⁸, ha d'incorporar-se als ordenaments jurídics dels Estats membres en un període de 2 anys i es construeix al voltant del concepte de diligència deguda obligatòria en matèria de drets humans analitzat en

66. Declaració disponible en [aquest enllaç](#).

67. Directiva (UE) 2024/1760 del Parlamento Europeu y del Consejo de 13 de junio de 2024 sobre diligencia debida de las empresas en materia de sostenibilidad y por la que se modifican la Directiva (UE) 2019/1937 y el Reglamento (UE) 2023/2859. Disponible en [aquest enllaç](#).

68. Entre d'altres, amb la proposta definitiva s'ha reduït l'àmbit subjectiu d'aplicació (article 2).

línies anteriors. El document incorpora el deure de les empreses de **prevenir o mitigar, eliminar o minimitzar i reparar** els efectes adversos reals o potencials en el medi ambient i en els drets humans resultants de les seves operacions, les seves filials, i de les operacions en la seva cadena de valor (article 5).

El text definitiu ha estat objecte de fortes crítiques, però també és vist per alguns sectors com una norma amb el potencial d'influir en les pràctiques de sostenibilitat i respecte dels DDHH de les empreses que operen a la UE. Alguns **aspectes bàsics del seu contingut es resumeixen a continuació:**

Quadre 6: resum característiques de la nova Directiva sobre diligència deguda

Àmbit d'aplicació material: cobreix els efectes adversos, reals i potencials sobre els drets humans i el medi ambient de les activitats pròpies de les empreses⁶⁹, de les activitats de les seves filials i de les activitats de la cadena de valor amb les entitats amb les quals les empreses tinguin una relació comercial establerta.

La Directiva és aplicable a tots els sectors - no presenta una limitació sectorial- i inclou tant els esllaons anteriors com posteriors a la cadena d'activitats (article 3.1.g) tot i que deixa fora la venda de productes, la gestió dels residus d'aquells productes i la prestació de serveis.

Àmbit d'aplicació personal (empreses que es veuen afectades):

- Grans empreses constituïdes de conformitat amb la legislació d'un dels Estats membres de la UE, amb més de 1.000 persones treballadores i més de 450 milions d'euros de facturació anual. En tot cas s'estableix una aplicació gradual en 3 anys (article 37).
- Empreses de tercers països -per tant que no tinguin seu a la UE- amb activitats a la UE, però només atenent a criteris relatius a la facturació anual, començant també per una aplicació gradual de 450 milions d'euros.

Les petites i mitjanes empreses (pymes) en principi estan excloses tot i que es podrien veure incloses si formen part de la cadena de valor de les empreses afectades per la Directiva.

Obligacions de les empreses incloses en l'àmbit d'aplicació de la Directiva: compilar amb una política i procediment de diligència deguda; establir i mantenir un procediment de reclamació (article 14) establert per la pròpia empresa⁷⁰; adaptar un pla de transició per a la mitigació del canvi climàtic conforme l'Acord de París (article 1.c i article 22).

69. L'article 3.1 a) estableix què s'entén per "empresa".

70. Sobre aquest aspecte, el text de la Directiva estableix que el procés de reclamació no ha de ser un obstacle per a impulsar altres mecanismes extrajudicials ni per a la reclamació de responsabilitat civil de l'empresa, tot i que també s'estableixen condicions.

Responsabilitat civil: s'exigeix culpa o negligència i danys a l'interès jurídic de la persona física o jurídica protegida per la norma. L'adopció de mesures de reparació per part de l'empresa no exclou la imposició de sancions ni l'eventual generació de responsabilitat civil de l'empresa (articles. 27 i 29).

Sobre quins riscos/efectes opera: efectes adversos, reals (sobre els quals hi ha l'obligació de reparar⁷¹) i potencials (sobre els quals hi ha l'obligació de prevenir o mitigar⁷²) per als drets humans i el medi ambient.

Finalment, com aspecte destacable, la Directiva estableix que cada Estat membre haurà de designar una o diverses autoritats nacionals de control per fer complir la Directiva (arts. 24 i 25) i les quals podran imposar sancions quan hi hagi incompliment de les obligacions per part de les empreses afectades en matèria de diligència deguda. Aquestes autoritats s'encarregaran de fer complir les obligacions concretes que tenen les empreses afectades per la norma i que són principalment disposar d'una política de diligència deguda que permeti detectar i avaluar els efectes adversos reals i potencials que es derivin de les seves pròpies operacions o de les de les seves filials o els seus socis comercials.

La norma també indica que "en cap cas la Directiva serà una causa de disminució del nivell de protecció dels drets humans, laborals i socials, del medi ambient o del clima establert pel dret nacional dels Estats membres o pels convenis col·lectius aplicables en el moment d'adopció de la present Directiva" (article 1.2). A més, la **Directiva també permet que els Estats puguin establir normes més exigents pel que fa a l'àmbit d'aplicació i als drets que protegeix (article 4).**

71. A l'article 12 es desenvolupa aquesta obligació.

72. Als articles 10 i 11 es desenvolupen aquestes obligacions.

Imatge 6. Taller formatiu sobre la directiva europea de diligència deguda i la creació del Centre Català d'Empresa i Drets Humans. Seu de LaFede.cat, Barcelona. 17 de setembre de 2024. Font pròpia.

Per altra banda, alguns **arguments crítics al text definitiu i que sorgeixen de part de l'acadèmia, organitzacions socials i plataformes** front aquesta norma que desenvolupa la versió moderna de la diligència deguda⁷³ són:

- Si bé és una norma vinculant d'obligat compliment, postures crítiques amb la diligència deguda consideren que "s'ha vaciat el seu contingut"⁷⁴, doncs no s'estableixen controls forts i eficaços que posin fi a la impunitat de les transnacionals. L'única obligació directa i específica que tenen les empreses és disposar de **plans d'acció preventiva⁷⁵ i correctiva⁷⁶** on s'identifiquin les mesures que s'adopten davant potencials violacions de DDHH i danys ambientals al llarg de la seva cadena de valor, sense especificar, però quin és el contingut obligatori que han de tenir - deixant així en mans de la unilateralitat de les empreses la definició del contingut específic dels esmentats plans- i no contemplant la inspecció pública i independent dels impactes socioecològics de les empreses, deixant tot a la voluntat i control de les empreses. Per tant, la norma **no comporta la creació de noves obligacions directes de caràcter extraterritorial** dirigides a les grans empreses constituïdes de conformitat amb la legislació d'un dels Estats membres de la UE.
- La norma **no estableix mecanismes d'exigibilitat i justiciabilitat efectius**, és a dir, no preveu que les empreses hagin d'oferir un accés efectiu a la justícia i a la reparació a les persones afectades al llarg de les seves cadenes globals de valor. La Directiva no preveu cap disposició en relació amb la responsabilitat penal de les persones físiques (directius de les empreses) o jurídiques (empreses); en relació amb la responsabilitat civil, es preveuen sancions únicament quan es comprovi que existeixen impactes socioambientals en absència o errors dels plans d'acció preventiva i correctiva.
- Tot i contemplar la creació d'autoritats de control (art. 24) la norma **no contempla la creació d'un centre públic** amb participació social enfocat en el seguiment dels negocis transnacionals **ni molt menys un tribunal** que pugui enjudiciar a les companyies i els seus responsables per abusos sobre els DDHH.

La diligència deguda i el procés establert a la Directiva no és negatiu *per sé*. L'inconvenient central seria plantejar-la com a única eina existent per controlar l'actuació de les empreses (principalment les grans empreses) i com a "sostre" possible en l'àmbit europeu que poden rebaixar els Estats. Ara bé, tal i com s'ha esmentat abans, la Directiva permet que els Estats membres introdueixin en el seu dret nacional disposicions més estrictes o específiques (art. 4).

En definitiva, la crítica principal és que **la recentment aprovada Directiva sobre diligència deguda per se no estableix mecanismes efectius per posar fi a la impunitat** de les empreses transnacionals i manté el paradigma de l'autoregulació ja iniciat amb la RSC descrita en línies anteriors.

73. A l'apartat 13 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre diligència deguda: procés i mirades crítiques" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

74. González, Erika, Hernández Zubizarreta, Juan, Ramiro, Pedro, Urbán, Miguel (2024). *Diligencia debida, nada que celebrar*. Disponible en [aquest enllaç](#).

75. Respecte dels efectes adversos potencials, veure article 10.

76. Respecte dels efectes adversos reals, veure article 11.

2.2.3 Intents nacionals

Alguns Estats han començat a incorporar en les seves legislacions instruments que tenen el seu origen en normes de *soft law*, principalment a través dels anomenats “Plans nacionals d’acció sobre empreses i drets humans” o a través de lleis de transparència, o de deguda diligència en matèries específiques com en treball forçós o treball

Pel que fa a la deguda diligència, alguns dels casos més destacats en els quals s’han incorporat aquests elements de *soft law* a la legislació normativa (vinculant) interna dels països els trobem:

- A [França](#) (2017) la *LOI n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d’ordre* també anomenada Llei del deure de vigilància de les societats matriu i empreses controladores.
- A [Alemanya](#) (2021) la *German Act on Corporate Due Diligence Obligations in Supply Chains* (Lieferkettengesetz).
- A [Noruega](#) (2022) la *Norwegian Transparency Act (Forbrukertilsynet)* o llei de transparència empresarial respecte els drets humans fonamentals i el treball decent.

Altres experiències on s’han debatut propostes similars i en sectors concrets són:

- La Llei de Transparència en les Cadenes de Subministrament de Califòrnia (2010).
- Llei d’esclavitud moderna de Regne Unit (2016) o la [Modern Slavery Act](#).
- La Llei de diligència deguda en matèria de treball infantil als Països Baixos (2017).
- El [Programa de la República Democràtica del Congo](#) sobre la transparència de la cadena de subministrament de minerals procedents de la mineria artesanal.
- El [Reglament Ministerial núm. 2/2017](#), d’Indonèsia, en virtut del qual es va crear un mecanisme de certificació per vetllar per a que el sector pesquer quedi lliure de violacions als drets humans.
- La iniciativa empresarial responsable a Suïssa (2020).

2.2.4 Proposta de creació del Centre català d'Empresa i Drets Humans

Imatge 7. Trobada estatal d'entitats de la societat civil organitzada en contra del poder corporatiu. Prat del Llobregat, Barcelona. 21 i 22 d'abril de 2023. Font pròpia.

Es tracta d'una iniciativa de regulació d'àmbit català que ha estat impulsada i treballada pel **Grup Català d'empresa i drets humans** des de l'any 2015. Actualment, després de molts anys, diverses resolucions favorables i registres davant el Parlament de Catalunya, les organitzacions impulsores esperen que el compromís manifestat pels grups parlamentaris es mantingui per a la nova legislatura que ha iniciat l'any 2024. Durant molts anys s'ha treballat la fórmula que faci possible i la creació d'un **organisme públic** que compti amb una sèrie de **característiques fonamentals -independent, eficaç, accessible, compromès i valent-** que li permeti aconseguir un dels seus principals objectius: "vetllar perquè la internacionalització de l'economia catalana no generi impactes negatius ni vulneri els drets humans, especialment en països empobrits"⁷⁷.

La proposta de llei per a la creació del Centre ha rebut el suport de més de 8.000 entitats, ha estat admesa a tràmit per una àmplia majoria al Parlament l'any 2022 i es tenia prevista la seva aprovació definitiva abans de l'estiu de 2024. Finalment, amb la convocatòria d'eleccions celebrades el 12 de maig d'enguany ha quedat, novament, a les portes de ser aprovada. Des del Grup Català d'empresa i drets humans **es demana compromís per part dels grups parlamentaris** per mantenir durant la legislatura vinent els consensos assolits.

77. Crida per donar suport a la creació del Centre català d'Empresa i Drets humans, disponible en [aquest enllaç](#).

La proposta de Llei preveu que el Centre disposi de competències per investigar i, eventualment, sancionar en cas d'incompliment d'obligacions d'accés a la informació per part de les empreses incloses en l'àmbit d'actuació del Centre.

Imatge 8. Roda de premsa al Parlament de Catalunya en motiu de l'inici del període d'esmenes a la Llei de creació del Centre Català d'Empresa i Drets Humans. Parlament de Catalunya, Barcelona. 4 de maig de 2023. Font: Lafede.cat. Més informació: [enllaç](#).

A Euskadi també s'està treballant per a la creació d'un **Centre Basc d'Empreses Transnacionals i Drets Humans**. Les organitzacions membres de la Plataforma "Euskal Herriak Kapitalari Planto!" han presentat una Proposició No de Llei on demanen al Parlament Basc que es posi sobre el rol que han de tenir les empreses transnacionals en la protecció dels drets de la natura i els pobles⁷⁸. La naturalesa jurídica del Centre així com les seves funcions presenten moltes similituds a la proposta catalana i té per objectiu esdevenir un espai on conflueixin les aliances públic-socials per a establir un control públic i ciutadà sobre les actuacions i impactes de les empreses transnacionals basques a l'exterior.

78. Labsindikaturia.org (s.d.). *Reivindicamos la creación de un centro vasco para controlar las empresas transnacionales y defender los derechos humanos*. Disponible en [aquest enllaç](#). A l'apartat 15 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre el Centre català d'Empresa i Drets Humans i el Centre Basc d'Empreses Transnacionals i Drets Humans" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

3.

**IMAGINARI
COL·LECTIU EN
DEFENSA DELS DRETS
HUMANS I EL MEDI
AMBIENT I CONTRA
LA IMPUNITAT DEL
PODER CORPORATIU**

El Dret Corporatiu Global disposa de mecanismes que assegurin l'efectivitat dels interessos de les ETN i, per contra, **no existeixen mecanismes que garanteixin de manera efectiva l'accés a la justícia i la reparació** de les persones víctimes de vulneracions de drets humans per part d'ETN. Per això és possible afirmar, que encara avui en dia ens trobem davant d'un context de forta **asimetria normativa**.

Atès el context que ens ocupa, en aquest apartat es destaquen algunes de les reflexions i aportacions fetes per diversos actors socials i de la societat civil organitzada que treballen per desmantellar aquesta arquitectura de la impunitat des de Catalunya i l'Estat espanyol.

Es tracta d'aportacions fetes en el marc de debats, trobades, espais de confluència i accions conjuntes realitzades principalment durant els anys 2022 i 2023. Reflexions que han estat possibles gràcies a l'ampli i divers bagatge de persones, organitzacions i plataformes que treballen diàriament per la defensa dels DDHH i del medi ambient des dels seus respectius àmbits d'actuació, sempre amb el companyerisme i la feina conjunta amb organitzacions camperoles, indígenes, feministes, i en definitiva de defensa del territori, totes ubicades a latituds àmplies i diverses.

Trobar-nos en un llenguatge comú i unes formes de fer compartides ha contribuït a una millor comprensió i assertivitat col·lectiva, a compactar discursos i esforços per una millor incidència política.

A continuació es recullen alguns apunts sobre propostes d'actuacions, formes de fer i entendre l'acció col·lectiva que han estat paleses principalment a les trobades contra la impunitat del poder corporatiu que van tenir lloc a Basoa (2022) i Barcelona/El Prat (2023). Es tracta d'aspectes que interpel·len el treball diari de les entitats socials que participen d'activitats i iniciatives, totes elles amb realitats i àmbits de treball molt diversos, però amb una idea comuna: **desmantellar la impunitat del poder corporatiu i garantir l'accés a la justícia i la reparació de totes les afectades**.

3.1 El dret com a territori de disputa

Quan es fa referència a posar fi a la impunitat del poder corporatiu, sovint sorgeix la pregunta de fins a quin punt les estratègies i accions jurídic-legals poden desgastar o allunyar les accions col·lectives de les organitzacions. Els més de 40 col·lectius presents a la trobada del Prat (2022) consideren que les **accions de litigi, les iniciatives legislatives populars (ILP) i la promoció d'un àmbit regulatori vinculant per a les empreses transnacionals** formen part d'un marc d'actuació que cal mantenir perquè permet obrir camí al desmantellament de la impunitat del poder corporatiu.

El ja esmentat article 53 de la Convenció de Viena sobre els dret dels tractats, així com l'article 64 de la mateixa convenció podrien una eina útil en iniciatives i propostes socials, més enllà del debat tècnic-jurídic existent.

En un context d'impunitat corporativa, **l'activisme ha d'emprendre accions jurídiques**. Tot i les adversitats amb què se solen trobar les defensores de drets humans en els litigis, **el Dret també és un escenari que cal disputar a les ETN per acabar amb la impunitat corporativa. Fent referència a una de les intervencions durant la trobada al Prat (2022) "El dret és un territori en disputa i, precisament per això, cal disputar-lo"**.

3.1.1 El litigi estratègic

En el desmantellament de la impunitat amb la qual opera el poder corporatiu sovint és necessari **involucrar-se i impulsar accions judicials o extrajudicials**⁷⁹. Aquestes accions requereixen **temps, esforços econòmics i recursos de legals** que sovint no estan a l'abast dels col·lectius que reivindiquen els drets als territoris que reben els impactes directes d'aquesta impunitat. Quan la reivindicació és front una estructura on participen ETN, Estats i institucions internacionals amb una influència econòmica i política important, la disputa jurídica té lloc en una clara **condició d'asimetria i desigualtat de poder**, principalment pel que fa a l'accés a recursos econòmics, mediàtics i polítics.

Per fer front a aquesta asimetria, és clau **la creació d'aliances i articulació** entre les organitzacions locals i col·lectius afectats amb aquelles organitzacions o despatxos especialistes en litigi estratègic en matèria d'empresa i DDHH. Aquesta aliança és fonamental no només per tal de poder afrontar millor les adversitats del procés judicial o extrajudicial i aconseguir amb l'acció jurídica la reparació de les persones afectades, fent responsable a les empreses (o Estats), sinó també per teixir xarxes de suport mutu i promoure un **canvi estructural** en el context de vulneració de drets per part d'ETN.

79. Taller sobre litigi en drets humans i empreses. "Acceso a la justicia en el contexto de abusos corporativos: la litigación como estrategia de resistencia y empoderamiento" celebrat el 4 i 5 d'abril de 2024 a Lafede.cat. A l'apartat 16 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre el litigi en drets humans i litigi estratègic" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

El litigi tradicional es diferencia del **litigi estratègic** en què aquest es dissenya i porta a terme a través d'estratègies que van més enllà dels tribunals i de l'objectiu d'aconseguir una resolució favorable o desfavorable al cas particular. Un **litigi estratègic** requereix de 1) concreció d'un objectiu (què volem aconseguir) 2) un mapatge profund i continu dels actors involucrats 3) la selecció de la jurisdicció més adient per iniciar el litigi i, finalment, 4) l'elaboració d'una estratègia, ja sigui a través de la mobilització social, mediàtica o jurídica.

A través del litigi estratègic es busca canviar lleis, polítiques i pràctiques, i obtenir rems o reparacions en vulneracions de drets humans. Així, pot consistir en buscar una declaració del tribunal on aclareixi un concepte relacionat amb els DDHH, que decreti un deure de protecció o que estableixi una obligació de realització del dret per part dels Estats. L'objectiu també sol anar acompanyat amb incidir en la consciència social de la població.

Una de les principals **adversitats que sorgeixen en el marc dels litigis estratègics** és la dificultat probatòria a l'hora de demostrar les vulneracions de DDHH i ambientals comeses, ja sigui perquè les vulneracions s'han produït en un lapse de temps espaiat (diversos fets o afectant a un conjunt difús de persones); o perquè el propi accés a les proves sovint implica aportar documentació que és en mans de l'actor demandat, fet que dificulta enormement la tasca probatòria, i encara més si es té en compte la desigualtat en l'accés als recursos jurídics i econòmics disponibles entre les parts.

Un exemple de litigi estratègic recent és el **cas de TotalEnergies** (2024) empresa transnacional petrolera francesa denunciada per tres ONG i vuit ciutadans de diferents parts del món els quals consideren que han estat víctimes dels fenòmens extrems vinculats al canvi climàtic i darrere dels quals es troben companyies com aquesta petrolera.

3.1.2 Iniciativa Legislativa Popular

Es tracta d'un mecanisme de **participació directa de la ciutadania en el procés de creació de normes** i que es pot presentar al Congrés dels Diputats perquè sigui considerada per la seva aprovació⁸⁰. Formalment, la presentació d'una Iniciativa Legislativa Popular (ILP) requereix:

- La recollida de 500.000 firmes acreditades.
- No tractar sobre aquelles matèries que són pròpies de Llei Orgànica, de naturalesa tributària, de caràcter internacional, entre d'altres.
- Terminis i procediments específics.

També es pot presentar una ILP davant un **Parlament autonòmic** com el català. En aquest cas, poden ésser objecte d'ILP les matèries sobre les quals la Generalitat té reconeguda competència i el Parlament català pot legislar. El nombre de firmes requerit segons la normativa catalana és de 50.000.

80. Previst en l'article 87.3 de la Constitució espanyola i regulat en la Llei Orgànica 3/1984, de 26 de març, reguladora de la iniciativa legislativa popular.

Un exemple destacat a Catalunya va ser la ILP sobre el dret a l'habitatge i contra la pobresa energètica, que va recollir quasi 150.000 signatures i que va ser promoguda per la Plataforma d'Afectades per la Hipoteca a Catalunya, l'Aliança Contra la Pobresa Energètica i l'Observatori DESCA. Aquesta ILP va ser aprovada per unanimitat al Parlament de Catalunya i inclou mesures urgents per fer front a l'emergència habitacional i la pobresa energètica. Aquesta ILP va esdevenir l'actual [Llei 24/2015, del 29 de juliol, de mesures urgents per afrontar l'emergència en l'àmbit de l'habitatge i la pobresa energètica](#).

Cal aclarir que el cas de la proposta de creació del Centre Català d'empresa i drets humans analitzat a l'apartat 2.2.4 no és el d'una iniciativa legislativa mitjançant el procediment de la ILP amb recollida de firmes. En aquest cas, el tràmit dut a terme ha estat el de la iniciativa legislativa presentada formalment pels grups parlamentaris⁸¹ mitjançant una proposició de llei, si bé la proposta i el text íntegre ha estat elaborat pel Grup català d'Empresa i Drets Humans i ha comptat amb el suport de més de 8.000 organitzacions socials d'arreu de Catalunya.

Les ILP i les iniciatives legislatives promogudes des de la ciutadania poden ser eines complementàries **a les accions de litigi, ja que obren una via per presentar davant les institucions legislatives demandes socials relacionades amb la impunitat corporativa** que no han estat promogudes pels representants parlamentaris. En paraules d'una de les portaveus de la ILP per l'habitatge "hem conquerit els nostres drets, hem desobeït lleis injustes i avui estem aquí per canviar-les"⁸².

3.1.3 Accions a peu de carrer

Trencar amb l'atomització de les organitzacions i promoure la mobilització ciutadana a través d'accions de carrer ha estat un punt abordat a bona part dels debats a les trobades de març i abril de 2023. Aquestes accions estan encaminades a **cridar l'atenció del públic general per reivindicar drets, denunciar injustícies o visibilitzar una causa**. Sovint es busca captar l'atenció mediàtica i atraure la mirada de l'opinió pública. Per això el lloc - [com accions en museus](#) -, o les circumstàncies conjunturals, - [en esdeveniments polítics internacionals](#) -, en que es duen a terme les actuacions són molt rellevants.

Un exemple és la mobilització de desenes d'organitzacions reunides a la [Cimera Social a Granada](#), que va tenir lloc el setembre de 2023, quan el Govern de l'Estat espanyol va assumir la presidència del Consell Europeu. Aquesta mobilització va exigir als mandataris i mandatàries de la UE que prioritzessin els principis de promoció de la pau, la democràcia i la solidaritat en la lluita contra l'emergència climàtica i ambiental. Un altre exemple el trobem l'any 2022 amb el Grup català d'Empresa i Drets Humans, el qual van realitzar una **acció performativa sorpresa davant el Parlament de Catalunya** per denunciar l'estratègia de dilació dels grups parlamentaris per alentir la iniciativa de creació del Centre català d'Empresa i Drets Humans.

81. Tràmit previst als articles 109.b del Reglament del Parlament de Catalunya.

82. ILP habitatge (2015). *Aprovada per unanimitat la ILP contra els desnonaments i la pobresa energètica*. Disponible en [aquest enllaç](#). A l'apartat 17 de l'annex de referències bibliogràfiques "Sobre les ILP" es poden trobar altres fonts rellevants sobre aquest tema.

Un altre exemple el trobem a l'**acció realitzada per activistes de Futuro Vegetal**, els quals van irrompre durant la segona edició del Fondo Emprendedores de Repsol (2023) per assenyalar la responsabilitat de Repsol i Idealista en la crisi climàtica.

Aquest tipus d'accions poden ser el resultat d'un esforç meditat de coordinació de diverses entitats, però també fruit d'actes més esporàdics i reactius. La seva versatilitat fa que sovint sigui la via més accessible per la societat civil organitzada de reivindicar les seves proclames i mirar d'engegar un canvi en la societat.

3.2 Pràctiques que generen vincles, paraules que ens enllacen

Un cop esmentades algunes accions i estratègies destacades en aquest àmbit, a continuació es posa en valor algunes **reflexions pràctiques entorn d'idees i conceptes que formen part de la tasca quotidiana que porten a terme les persones, entitats i col·lectius** reunits al llarg dels darrers dos anys⁸³. L'objectiu d'aquestes trobades ha estat generar espais de mutu coneixement per facilitar l'articulació i la incidència conjunta quan això sigui possible.

Imatge 9. Manifestació "Llaurem el futur" en contra del projecte Hard Rock Entertainment World. Tarragona. 18 de juny de 2023. Font pròpia.

83. Reflexions i algunes conclusions sorgides arrel de diverses trobades contra la impunitat del poder corporatiu que van tenir lloc a Basoa (2022) i a El Prat (2023).

3.2.1 La solidaritat internacional

Promoure **accions conjuntes** entre les diverses organitzacions i generar **punts de trobada** entre les reivindicacions de drets sobre les quals aquestes treballen -com per exemple el dret a l'habitatge, el comerç just i la banca ètica, una transició energètica justa i feminista, unes condicions de treball dignes i dret sindical- tot fent **èmfasi a la consciència de classe** pot ajudar a enfortir els mecanismes d'articulació pensats des de la solidaritat internacional.

El suport mutu entre col·lectius que **reivindiquen els drets humans i la vida front interessos especulatius** de les empreses transnacionals a diferents parts del món també forma part d'aquesta necessitat identificada com a element clau per aprofundir i consolidar les aliances.

3.2.2 La “Noviolència”

La “noviolència” és un dels punts de trobada i de consens més o menys ampli entre els col·lectius que treballen contra la impunitat del poder corporatiu. **Es posa en valor la importància del pacifisme** a l'hora de promoure accions emancipadores de mobilització ciutadana: l'acció no violenta es considera un dels punts de partida, un eix d'actuació i una **forma d'articular** les formes de fer del moviment contra la impunitat del poder corporatiu.

La **Pau positiva o integral**⁸⁴ en tant que concepte complex, que va més enllà de l'absència de violència directa (pau negativa) s'entén que ha de ser la raó que mobilitzi aquesta articulació, ja que justament la impunitat del poder corporatiu és un obstacle per a la construcció d'aquesta.

3.2.3 La Justícia Global

La **Justícia Global** sorgeix del reconeixement del fet que vivim en un món injust i desigual en el qual hi ha desigualtats distributives entre regions. L'objectiu amb què neixen les propostes basades en aquest concepte és reduir o erradicar l'empobriment i les desigualtats socioeconòmiques entre països i regions, que perpetuen les relacions asimètriques i de dominació i que, al seu torn, alimenten el cercle viciós de la pobresa i de la privació de drets i llibertats. La justícia global planteja un marc d'anàlisi més ampli i complet que aquell que se centra en la dicotomia nord-sud i en la linealitat en el desenvolupament. Aquest concepte posa de manifest les creixents interconnexions en l'àmbit global i, per tant, les interferències que les accions produeixen sobre altres pobles i territoris. S'enfoca en els elements estructurals que generen injustícies i promou la transformació de les relacions de poder que potencien les desigualtats.

També la podem entendre com aquell **imaginari que ens permet coexistir d'una altra manera en un planeta finit** i que fa una crida a canviar les regles del joc i l'emancipació en un context com l'actual de límits planetaris⁸⁵. Aquest concepte explica la importància de defensar la centralitat d'un territori que pugui acollir la resta de lluites

84. Fòrum Català per la Pau (2023). *Marc conceptual. Menys violències, més justícia global*. Barcelona: Consell Català de Foment de la Pau. Disponible en [aquest enllaç](#).

85. Andreotti, Vanessa (s.d.). *El repte educatiu d'imaginar altrament: mapeig d'imaginari de Justícia Global*. Disponible en [aquest enllaç](#).

i que faci possible parlar clarament tant de la impunitat amb la que operen les ETN, Estats i OI com de la responsabilitat que té el Nord global en les vulneracions sistemàtiques de DDHH al Sud global.

La Justícia Global permet, doncs, **transversalitzar** els esforços per desmantellar la impunitat del poder corporatiu i articular xarxes globals de suport mitjançant **pràctiques encaminades a:**

- **Transició ecosocial popular:** el relat que vincula [descarbonització i benestar social](#) sense qüestionar ni revisar les dinàmiques d'extracció i espoli que es mantenen a aquells mateixos territoris que han estat especialment afectats per l'actuació impune de les empreses transnacionals és un dels grans temes pendents. En particular, l'energia és un dels sectors clau i eixos estratègics per incidir en el desmantellament de la impunitat del poder corporatiu i on actualment s'estan articulant diversos sectors socials.

Per exemple, per a la construcció i promoció d'una transició energètica justa és important visibilitzar el funcionament i impactes dels [acords comercials en l'extractivisme neocolonial de la UE](#), així com les estratègies actualment en marxa per democratitzar l'accés als serveis públics bàsics com l'energia o l'aigua, que reivindiquen que es tracten de drets humans, no de mercaderies, i que aborden de manera particular cap a quin tipus de transició energètica es vol anar.

En aquest sentit, als debats i reflexions també s'ha esmentat el terme "[comunitats energètiques](#)" en tant que eix de treball que, tot i tenir encara molts reptes per davant, és una eina útil per fer front a la impunitat del poder corporatiu i, en particular, a l'oligopoli energètic.

- **Decreixement:** la perspectiva decreixentista és un element més que surt al debat de la trobada del Prat i que és considerada com una tendència que **permet fer front al metabolisme social capitalista que avala les propostes sorgides del poder corporatiu per fer front a l'emergència climàtica**. Les propostes decreixentistes sovint es relacionen amb el moviment per una transició energètica justa que s'acaba d'esmentar i, com no pot ser d'una altra manera, amb el moviment per la justícia climàtica.
- **Ecofeminisme:** més enllà del concepte, les **pràctiques ecofeministes** conviden a imaginar i construir altres formes de relacionar-nos front l'augment de l'estigmatització, la persecució i l'apropiació per desposseïció de determinats cossos-territoris que genera el creixement del capital i la impunitat del poder corporatiu.

Al "[Manual ecofeminista contra el poder corporatiu](#)" (2023) es visibilitzen diferents veus i mirades i s'aborden reflexions i propostes de gran interès en relació amb els impactes i les agressions que generen les activitats de les ETN als territoris-cos-terra. Així ho expressen les autores Júlia Martí Comas i Maite Mentxaka Tena en relació amb posar fi a la impunitat corporativa: "Defensar una vida digna, un present i un futur per a totes les persones i per al planeta, ens situa cara a cara contra el poder de les empreses transnacionals i tots els seus aliats".

- **Comunitat:** a les trobades i intercanvis on conflueixen diferents organitzacions que treballen pel desmantellament de la impunitat corporativa és una referència permanent el terme “comunitat”. Ja sigui per entendre la comunitat com el subjecte directament per l’actuació de les ETN, fins a entendre la comunitat com el lloc on neixen les estratègies de resistència i reivindicació de drets i es construeixen altres imaginaris de vida, passant per comprendre la comunitat com l’espai de trobada i enxarxament de diferents col·lectius.

A la trobada del Prat de 2023 els grups de treball van arribar a dos grans consensos. Primer, que l’ecofeminisme i la justícia climàtica serveixen per ubicar **l’eix en disputa front la impunitat del poder corporatiu: la vida**. Segon, que l’ecofeminisme permet fer èmfasi **en el relat de despull territorial i la cadena de cures que generen les persones cuidadores d’origen migrant** les quals són, en la seva gran majoria, dones, moltes d’elles treballant també sota condicions d’explotació laboral al Nord global.

El “com fer-ho”, és a dir, com articular el moviment ha estat un element de debat important a les reunions, intercanvis i trobades realitzades al llarg dels anys 2022 i 2023. Per poder transversalitzar aquests esforços i no desgastar la feina en el camí, cal mantenir **accions locals que estiguin connectades amb les preocupacions i debats socials locals, però comptant amb estratègies comunes**, encaminades a la reivindicació de drets i condicions dignes de vida allà on ens trobem i que facin visible aquesta connexió entre la impunitat del poder corporatiu amb la degradació de les condicions de vida de la majoria de la població.

A continuació destaquem alguns exemples d’aquesta connexió:

- El rol que tenen els **fons d’inversió (fons voltors)** en l’especulació dels serveis públics i drets fonamentals. Els tres grans fons d’inversió actualment són BlackRock, Vanguard i State Street les quals són les principals accionistes del 88% de les 500 empreses més grans del món⁸⁶. En particular, el paper que tenen en l’acaparament i especulació immobiliària a ciutats com Barcelona ha estat investigat i denunciat els darrers anys. Un exemple molt conegut és el cas de **Blackstone**, que concentra a través de les seves filials 5.550 pisos a Catalunya.
- El despull territorial i l’**acaparament pesquer a les costes de l’Àfrica Occidental**, una de les principals conseqüències dels acords comercials pesquers que manté la UE amb diferents països africans i que afecta greument els mitjans de vida de la població local. Aquesta situació forma part del debat polític actual sobre l’**arribada de milers de persones migrants a les costes de l’Estat espanyol**.
- La correlació existent entre impactes de les activitats extractives d’ETN europees amb l’augment de la desigualtat, l’empobriment i el deteriorament de les condicions de vida a diferents territoris llatinoamericans. Una correlació que ha provocat que milers de persones de zones rurals on es localitzen els pitjors impactes dels projectes extractius, - majoritàriament dones - es vegin forçades a desplaçar-se a les ciutats i en alguns casos a migrar a països del Nord global per accedir a millors condicions de vida i laborals, generant-se d’una banda un dèficit de cures als seus països d’origen i, d’una altra, la **precarització i explotació laboral de les dones migrades**. Una realitat documentada al documental **Cuidar entre terres** i denunciada per “**Les Kellys**”.

86. Un recent article d’ATTAC explica de manera molt senzilla el funcionament d’aquest tipus d’actors. Veure: Cantero, Francisco (2024). *El dominio silencioso de los fondos de inversión*. Disponible en [aquest enllaç](#).

A l'informe "**Transnacionals vs. drets de les dones**" es documenten i presenten les afectacions específiques que tenen les activitats de les ETN sobre els drets de les dones a països com Colòmbia i Guatemala, incidint en què "la violència contra les dones no ha d'analitzar-se com un dany col·lateral a l'extractivisme, sinó que constitueix un dels eixos principals dels atacs de les ETN".

Imatge 10. Acte de protesta en motiu de la dilatació del procés legislatiu de la Llei de creació del Centre Català d'Empresa i Drets Humans al Parlament de Catalunya. Parlament de Catalunya, Barcelona. 5 de juliol de 2022. Font: Taula Catalana per la Pau i els Drets Humans a Colòmbia. Més informació: [enllaç](#).

Aquestes són algunes de les aportacions compartides per **organitzacions i persones** vinculades a moviments que integren en la seva mirada i pràctica diària l'objectiu de desmantellar la impunitat del poder corporatiu i que entenem que poden ser molt útils per continuar el debat i mantenir l'articulació. Es tracta, però **d'un llenguatge en constant revisió que ha de ser obert per entrar en estratègies col·lectives** entre diversos moviments socials que defensen els DDHH, el dret a les vides dignes, i que promouen accions conjuntes de solidaritat internacional i de corresponsabilitat entre diferents territoris.

4.

CONCLUSIONS

Des de CICrA Justícia Ambiental creiem que els esforços per **defensar la vida davant la impunitat amb la que sovint actuen les ETN formen part de l'entramat i de les bases del que considerem que és la Justícia Ambiental**, és a dir, d'entendre que les responsabilitats sobre la crisi ambiental global són diferenciades, és a dir, que està provocada per actors i sectors determinats i que aquesta crisi afecta de manera desigual a determinats territoris, cossos, i vides, sovint identificades amb les que menys han tingut a veure amb les causes d'aquesta crisi sistèmica.

Algunes reflexions a tall de conclusió:

- ✓ La lluita contra la impunitat del poder corporatiu i la regulació en matèria empresarial té sentit si és pensada i articulada en el marc d'una **acció estratègica conjunta** que, des de diverses latituds, contribueixin a donar forma a la **responsabilitat de respectar els drets humans per part de les ETN** en tant que norma de *ius cogens* de dret internacional.
- ✓ En aquest sentit, la regulació actual sobre la diligència deguda impulsada des de la UE ha de ser entesa com una de moltes eines possibles per avançar en el control de les ETN, però no l'única. Aquesta regulació té sentit en la mesura que pugui ser reforçada amb altres estratègies i iniciatives regulatòries que -en l'àmbit nacional i internacional- permetin controlar de manera efectiva l'actuació de les empreses que operen a nivell transnacional. Algunes d'aquestes iniciatives han estat descrites al present compendi, com el Centre català d'Empresa i Drets Humans i la proposta de tractat internacional sobre empreses transnacionals, que treballen des de fa molts anys diverses organitzacions socials i plataformes en defensa dels DDHH i que exigeixen anar més enllà de l'**obligació de mitjans** i establir **d'obligacions directes de resultats** dirigides a les ETN.
- ✓ És necessari mantenir l'aposta per **organismes públics de control amb participació ciutadana** que estiguin connectats amb la territorialitat i particularitat de cada país i territori i que, comptant amb la participació social, puguin fer seguiment dels negocis transnacionals i contribuir a enriquir el debat sobre la importància de treballar per la concreció d'obligacions directes de caràcter extraterritorial dirigides a ETN. En aquest àmbit també cal que existeixi i es mantingui un compromís clar per part dels grups polítics i una escolta oberta a les demandes socials, necessària per avançar en regulacions pioneres per a la protecció dels drets humans, com és el cas de la proposta de creació del Centre català d'Empresa i Drets Humans.
- ✓ Després de més de deu anys d'intents de regulació i de pressió constants dels lobbies financers i empresarials, és clar que no es pot desistir en pensar fórmules per establir **obligacions directes i efectives que permetin a les persones víctimes i afectades per la impunitat corporativa arreu del món accedir a mecanismes de justícia i reparació**, un aspecte que no incorpora la Directiva sobre diligència deguda recentment aprovada. En aquest sentit, els organismes públics de control ja esmentats podrien ser una de les vies per avançar en aquest sentit.
- ✓ Tota estratègia o iniciativa regulatòria -més encara en relació amb aquesta temàtica- ha de venir acompanyada i **legitimada pel suport de les comunitats que han estat directament afectades**. Si entenem que el deure de respectar els DDHH per part de les empreses és una norma de *ius cogens* la qual ha de prevaldre sobre els interessos econòmics i financers, sobre l'expectativa de negoci i benefici de les ETN i, en definitiva, sobre la *lex mercatoria*, és imperatiu que qualsevol iniciativa relacionada vagi acompanyada d'una legitimitat social, donada justament pels col·lectius i persones afectades. Considerem doncs que, **en el context d'aquest compendi, aquestes reflexions i treball col·lectiu són també un aspecte fonamental a tenir en compte a l'hora de pensar, repensar i articular estratègies locals i globals**.

En definitiva, cal mantenir i aprofundir l'articulació social entre diferents sectors afectats de manera directa o indirecta per aquesta *lex mercatoria*. És imprescindible

continuar donant visibilitat a **l'imaginari i la pràctica col·lectiva de les entitats i organitzacions** que treballen des de diferents àmbits per a la defensa dels drets humans i del medi ambient front la impunitat del poder corporatiu. Aquesta pràctica assenyala la necessitat de **comptar amb un llenguatge, unes formes de fer comunes que no allunyin ni estanquin les lluites sinó, tot el contrari, siguin un punt de confluència** entre les diferents entitats que treballen en diversos sectors, tots travessats per l'espoli i la vulneració de drets que genera el poder corporatiu.

Finalment, tot i ser conscients de l'asimetria normativa i de poder existent actualment i des de fa molts anys entre el DIDH i l'anomenada *lex mercatoria* sobre la que s'erigeix "**l'arquitectura jurídica de la impunitat**", estem convençudes que encara queden camins per obrir des dels nostres entorns més propers- sempre amb una mirada anticolonial, feminista i des de la solidaritat internacional- mentre que arriba el tan esperat marc normatiu vinculant.

ANNEX DE REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Andreotti, Vanessa (s.d.). *El repte educatiu d'imaginar altrament: mapeig d'imaginariis de Justícia Global*. Disponible a: <https://lafede.cat/fentipensant-justiciaglobal/art05.html>

Cairo Carou, Heriberto, Bringel, Breno (2010). Articulaciones del Sur Global: afinidad cultural, internacionalismo solidario e Iberoamérica en la globalización contrahegemónica. *Geopolítica(s)*, 1(1), pp. 41-63. Disponible a: <https://revistas.ucm.es/index.php/GEOP/article/view/GEOP1010120041A/13423>

Cantero, Francisco (2024). *El dominio silencioso de los fondos de inversión*. Disponible a: <https://attac.es/el-dominio-silencioso-de-los-fondos-de-inversion/>

CIDSE (2023). *Análisis del borrador actualizado del tratado vinculante de la ONU*. Disponible a: www.cidse.org/es/2023/10/19/analysis-of-the-un-binding-treaty-updated-draft/

Comissió Europea (2019). *Corporate Social Responsibility, Responsible Business Conduct, and Business & Human Rights. Overview of Progress*. Commission Staff Working document. Disponible a: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/34482>

Cort Interamericana de Drets Humans (2003). Opinió consultiva OC-18/03 de 17 de setembre de 2003, sol·licitada els Estats Units Mexicans. *Condición jurídica y derechos de los migrantes indocumentados*. Disponible a: <https://www.acnur.org/fileadmin/Documentos/BDL/2003/2351.pdf>

Fòrum Català per la Pau (2023). *Marc conceptual. Menys violències, més justícia global*. Barcelona: Consell Català de Foment de la Pau. Disponible a: <https://forumcatalapau.cat/wp-content/uploads/2024/02/FCPmarcconceptual290124.pdf>

Guerra, Guido (s.d.). *Què son les cadenes Globals de Valor?*. Ministeri d'indústria, comerç i turisme. Disponible a: <https://icexnext.es/academia-next/cadenas-globales-de-valor>

Hernández Zubizarreta, Juan, González Briz, Erika, Ramiro Pérez, Pedro. (2019). Las empresas transnacionales y la arquitectura jurídica de la impunidad. Responsabilidad social corporativa, *lex mercatoria* y derechos humanos. *Revista de Economía Crítica*, 28, pp. 41-54. Disponible a: <https://revistaeconomiacritica.org/index.php/rec/article/view/234/218>

Iglesias Márquez, Daniel, Del Valle Calzada, Estrella, Marullo, Maria Chiara (2024). *Hacia la diligencia debida obligatoria en derechos humanos: propuestas regulatorias y lecciones aprendidas*. España: Colex. Disponible a: <https://www.colex.es/libros/hacia-diligencia-debida-obligatoria-derechos-humanos-propuestas-regulatorias-y-lecciones-aprendidas-7735>

OCDE (2018). *Guia de la OCDE de deguda diligència per una conducta empresarial responsable*. Disponible a: <https://mneguidelines.oecd.org/Guia-de-la-OCDE-de-debida-diligencia-para-una-conducta-empresarial-responsable.pdf>

Pastor Ridruejo, José A. (2010). *Curso de Derecho Internacional Público y Organizaciones Internacionales*. 14ª Edición. Madrid: Tecnos.

Peña Gutiérrez, Dorleta (s.d.). Responsabilidad Social Corporativa. *Diccionario crítico de empresas transnacionales*. Disponible a: <https://omal.info/spip.php?article4816>

Tribunal de Distrito de La Haya. *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc*. Disponible a: <https://www.ecolex.org/es/details/court-decision/milieudefensie-et-al-v-royal-dutch-shell-plc-2b87c4b1-249f-470c-806d-ab843b4646a0/>

Vargas, M. (s.d.). Empresas y derechos humanos: por qué la autorregulación no funciona. *Transnational Institute (TNI)*. Disponible a: <http://www.stopcorporateimpunity.org/empresas-y-derechos-humanos-porque-la-autorregulacion-no-funciona/?lang=es>

1. Sobre Dret Internacional Públic i subjectes de dret internacional

Cort Internacional de Justícia. Sentència de 9 d'abril de 1949. Regne Unit de la Gran Bretanya i Irlanda del Nord vs Albania. *Cas de l'estret de Corfú*. Disponible a: <https://www.dipublico.org/cij/doc/3.pdf>

Cort Interamericana de Drets Humans. Sentència de 31 d'agost de 2021. *Caso de los buzos Miskitos (Lemonth Morris y otros) vs. Honduras*. Disponible a: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_432_esp.pdf

Nacions Unides (1978). Estatut de la Cort Internacional de Justícia. Disponible a: <https://www.un.org/es/about-us/un-charter/statute-of-the-international-court-of-justice>

Assemblea General de Nacions Unides (1970). *Declaració relativa als principis de dret internacional referents a les relacions d'amistat i a la cooperació entre els Estats de conformitat amb la carta de les Nacions Unides. Resolució 2625 (XXV)*. Disponible a: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/352/86/pdf/nr035286.pdf>

RojasAmandi, Victor Manuel (2010). *Los sujetos del DIP*. México: Instituto de Investigaciones Jurídicas, UNAM. Disponible a: <https://repositorio.unam.mx/contenidos/5028261>

Assemblea General de Nacions Unides (1966). *Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (PIDESC)*. Disponible a: <https://igualtat.gencat.cat/web/.content/Ambits/drets-igualtats/normativa/pacte-internacional-drets-civils.pdf>

2. Sobre la costum internacional, les fonts primàries i secundàries

Wood, Michael (2014). Identificació del Dret Internacional Consuetudinari. *Segon informe sobre la identificació del dret internacional consuetudinari*. A/CN.4/672. Disponible a: https://legal.un.org/ilc/documentation/spanish/a_cn4_672.pdf

Henckaerts, Jean-Marie, Doswald-Beck, Louise. (2007). El Dret Internacional Humanitari Consuetudinari. *Comité Internacional de la Creu Roja*. Vol.1, Normas. Disponible a: https://www.icrc.org/es/doc/assets/files/other/icrc_003_pcustom.pdf

Oficina de l'Alt Comissariat de les Nacions Unides per als Drets Humans (s.d.). *Dret Internacional dels Drets Humans*. Disponible a: <https://www.ohchr.org/es/instruments-and-mechanisms/international-human-rights-law>

3. Sobre normes imperatives o de *ius cogens*

Comissió de Dret Internacional de les Nacions Unides (2019). Informe A/74/10, Capítol V, par. 56. Disponible a: <https://legal.un.org/ilc/reports/2019/spanish/chp5.pdf>

Convenció de Viena sobre el dret dels tractats. Viena, 23 de maig de 1969. Disponible a: https://www.oas.org/36ag/espanol/doc_referencia/convencion_viena.pdf

Drnas de Clément, Zlata (2002). Las normas imperativas de derecho internacional general (*ius cogens*). Dimensión sustancial. A: Drnas-Lerner (Eds.) *Estudios de derecho internacional en homenaje al profesor Ernesto J. Rey Caro*. Argentina: Marcos Lerner Editora. Disponible a: www.corteidh.or.cr/tablas/31463.pdf.

4. Sobre els drets humans, drets humans emergents i les persones defensores

Asamblea General de les Nacions Unides (1999). *Declaración sobre el derecho y el deber de los individuos, los grupos y las instituciones de promover y proteger los derechos humanos y las libertades fundamentales universalmente reconocidos*, A/RES/53/144, 8 de març de 1999. Disponible a: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n99/770/92/pdf/n9977092.pdf>

Comisión Económica para América Latina y el Caribe (CEPAL) (2022). *Acuerdo Regional sobre el Acceso a la Información, la Participación Pública y el Acceso a la Justicia en Asuntos Ambientales en América Latina y el Caribe* (LC/PUB.2018/8/Rev.1), Santiago, 2022. Disponible a: <https://www.cepal.org/es/organos-subsidiarios/regional-agreement-access-information-public-participation-and-justice/texto-acuerdo-regional>

Oficina de l'Alt Comissariat de les Nacions Unides per als Drets Humans (2016). Drets Humans. *Manual per a Parlamentaris n° 26*. Disponible a: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HandbookParliamentarians_SP.pdf

Bondia, David. (2017). Avui, drets humans emergents. *Xarxanet opinió*. Disponible a: <https://xarxanet.org/opinio/avui-drets-humans-emergents>

Institut de Drets Humans de Catalunya (IDHC) (2006). *Naturalesa i abast dels Drets Humans Emergents. La carta dels drets humans emergents i el dret a la renda bàsica de ciutadania*. Disponible a: https://www.idhc.org/wp-content/uploads/CDHE_01-4.pdf

Global Witness (2022). *Una década de resistencia. Diez años informando sobre el activismo por la tierra y el medio ambiente alrededor del mundo*. Disponible a: https://www.globalwitness.org/documents/20426/Decade_of_Defiance_Defenders_Report_SPA_-_September_2022.pdf

Iglesias Márquez, Daniel (2022). *Las personas defensoras de los derechos humanos y el medio ambiente en el contexto de las actividades empresariales*. Disponible a: https://www.dret-public.urv.cat/media/upload/domain_89/arxius/PROJECTE_ICIP/working%20papers/Working%20Paper%20No.%201.pdf

Alto Comisionado de Naciones Unidas para los Derechos Humanos (2017). Los Defensores de los Derechos Humanos: Protección del Derecho a Defender los Derechos Humanos., *Folleto informativo n° 29*. Disponible a: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet29sp.pdf>

5. Sobre normes de *hard law* i de *soft law*

European Center for Constitutional and Human Rights (ECCHR) (s.d.). *Glossary Hard law/soft law*. Disponible a: <https://www.ecchr.eu/en/glossary/hard-law-soft-law/>

Garrido Gómez, Maria Isabel (s.d). Análisis del soft law y especial consideración en los ámbitos del Derecho Internacional público y el Derecho de la Unión Europea. *Vlex*. Disponible a: <https://vlex.es/vid/analisis-soft-law-especial-708204593>

Garavito Rodríguez, César (2018). Empresas y derechos humanos en el siglo XXI. La actividad corporativa bajo lupa, entre las regulaciones internacionales y la acción de la sociedad civil. *Centro de Estudios de Derecho, Justicia y Sociedad (Dejusticia)*. Disponible a: <https://www.dejusticia.org/wp-content/uploads/2018/03/Empresas-y-Derechos-humanos-Versio%CC%81n-final-para-WEB.pdf>

6. Sobre l'arquitectura de la impunitat, el Dret Corporatiu Global i la *lex mercatoria*

Aula crítica (s.d.). Empresas Transnacionales y derechos humanos. Materiales didácticos para repensar el modelo de desarrollo. *Observatorio de Multinacionales en América Latina (OMAL)*. Disponible a: <https://omal.info/spip.php?article5568>

Corporate Europe Observatory (CEO) (2016). El ISDS zombi. Resumen ejecutivo. *Transnational Institute (TNI)*. Disponible a: <https://www.tni.org/files/publication-downloads/zombie-isds-ex-sum-es.pdf>

Faya Rodríguez, Alejandro (s.d.). *La nueva Lex Mercatoria: naturaleza y alcances*. Disponible a: <http://historico.juridicas.unam.mx/publica/librev/rev/jurid/cont/34/pr/pr5.pdf>

Hernández Zubizarreta, Juan (s.d.). Lex mercatoria. *Diccionario crítico de empresas transnacionales del Observatorio de Multinacionales en América Latina (OMAL)*. Disponible a: https://omal.info/spip.php?page=article_diccionario&id_article=4803c

Hernández Zubizarreta, Juan, González, Erika, Ramiro, Pedro (2021). Las empresas transnacionales y la arquitectura jurídica de la impunidad: responsabilidad social corporativa, lex mercatoria y derechos humanos. *Revista De Economía Crítica*, 2(28), 41–54. Disponible a: <https://revistaeconomicritica.org/index.php/rec/article/view/234>

Hernández Zubizarreta, Juan (2015). El nuevo derecho corporativo global. *Transnational Institute (TNI)*. Disponible a: <https://www.tni.org/es/publicaci%C3%B3n/el-nuevo-derecho-corporativo-global>

Ramiro, Pedro; González, Erika (2017). *Las empresas transnacionales en la arquitectura de la impunidad: poder, corrupción y derechos humanos*. Disponible a: <https://omal.info/spip.php?article8265>

Vargas, Mónica (2021). ¿Por qué se requiere un Tratado Vinculante sobre empresas transnacionales y derechos humanos?. Disponible a: <https://www.tni.org/es/art%C3%A1culo/por-que-se-requiere-un-tratado-vinculante-sobre-empresas-transnacionales-y-derechos>

7. Sobre el concepte d'ETN, filials i subsidiàries

Gerencie (s.d.). *Diferencia entre filial y subsidiaria*. Disponible a: <https://www.gerencie.com/diferencia-entre-filial-y-subsidiaria.html>

Hickel, Jackson, Dorninger, Christian, Wieland, Hanspeter., Suwandi, Intan (2022). Imperialist appropriation in the world economy: Drain from the global South through unequal exchange, 1990–2015. *Global Environmental Change*, 73. Disponible a: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102467>

Teitelbaum, Alejandro (s.d.). Empresa transnacional. *Diccionario crítico de empresas transnacionales. Observatorio de Multinacionales en América Latina (OMAL)*. Disponible a: <https://omal.info/spip.php?article4802>

8. Sobre el concepte de *forum shopping*

Akhavan, Payaman (2019). Forum Shopping and Human Rights: Staring at the Empty Shelves. *Human Rights Norms in 'Other' International Courts*, pp. 412 - 437. Disponible a: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/human-rights-norms-in-other-international-courts/forum-shopping-and-human-rights-staring-at-the-empty-shelves/568689D-63F99ACC984C48B9A6D876FE3>

Ferrari, Franco (2014). Forum shopping: la necesidad de una definición amplia y neutra. *Arbitraje*, vol. VIII, n°2, pp.335-368. Disponible a: <https://revistascientificas.uspceu.com/arbitraje/article/download/2456/4209/15512>

Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament (2017). Negociació internacional. *CFGS Comerç internacional*. Disponible a: https://ioc.xtec.cat/materials/FP/Recursos/fp_cin_m09_/web/fp_cin_m09_htmlindex/media/fp_cin_m09_material_paper.pdf

9. Sobre vulneració de drets humans i empreses

Iglesias, Daniel (2022). Las personas defensoras de los Derechos Humanos y el Medio Ambiente en el contexto de las actividades empresariales. *ICIP, Working paper n° 1*. Disponible a: https://www.dret-public.urv.cat/media/upload/domain_89/arxius/PROJECTE_ICIP/working%20papers/Working%20Paper%20No.%201.pdf

Ramírez, Jessica (s.d.). *El vincle entre les vulneracions de drets ambientals i l'acció de les empreses transnacionals a Mèxic. Un apropament dels estàndards internacionals per part de l'estat mexicà*. Barcelona: Comissió catalana d'ajuda al refugiat. Disponible a: <https://observatorinawi.cat/wp-content/uploads/2023/09/3.1-El-vincle-entre-les-vulneracions-de-drets-ambientals-i-acci%C3%B3-empreses-transnacionals-MA%C2%A8xic.pdf>

Ruggie, John (2007). *Informe del Representant Especial del Secretari General sobre la qüestió dels drets humans i les empreses transnacionals i altres empreses comercials, de 19 de febrer de 2007, A/HRC/4/35*. Disponible a: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g07/108/85/pdf/g0710885.pdf>

10. Sobre crisi ambiental i climàtica

InfluenceMap (2024). *The Carbon Majors Database*. Disponible a: [https://influencemap.org/pressrelease/Carbon-Majors-57-fossil-fuel-and-cement-producers-linked-to-80-of-global-fossil-CO2-emissions-since-the-Paris-Agreement-27590#:~:text=The%20top%205%20investor%20Downed,CO2%20emissions%20\(196%20GtCO2\)](https://influencemap.org/pressrelease/Carbon-Majors-57-fossil-fuel-and-cement-producers-linked-to-80-of-global-fossil-CO2-emissions-since-the-Paris-Agreement-27590#:~:text=The%20top%205%20investor%20Downed,CO2%20emissions%20(196%20GtCO2)).

Knox, John H. (2013). *Informe de l'Expert independent sobre la qüestió de les obligacions de drets humans relacionades amb el gaudi d'un medi ambient sense riscos, net, saludable i sostenible, A/HRC/25/53*. Disponible a: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g13/192/14/pdf/g1319214.pdf>

Consejo de Derechos Humanos de las Naciones Unidas (2024). *Las empresas, los límites planetarios y el derecho a un medio ambiente limpio, saludable y sostenible. Informe del Relator Especial sobre el derecho humano a un medio ambiente limpio, saludable y sostenible, 55º periodo de sesiones*. Disponible a: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/266/66/pdf/g2326666.pdf>

11. Sobre desregulació de les relacions laborals

Guamán, Adoración (2016). *Relaciones laborales y derechos humanos en las cadenas globales de suministro. Aportació a la 2ª Sessió del grup intergovernamental de la ONU sobre empreses transnacionals i drets humans*. Disponible a: <https://omal.info/spip.php?article8097>

De Vicente Arias, Andrea (s.d.). *Subcontratación. Diccionario crítico de empresas transnacionales, Observatorio de Multinacionales en América Latina (OMAL)*. Disponible a: <https://omal.info/spip.php?article4839>

Pasco, Mario (1996). *Flexibilización y desregularización. Pontificia Universidad Católica de Perú. Themis 21*.

Santillán, Sonia, López, Alfonso (2016). *El trabajo y la globalización: flexibilidad laboral y nuevas prestaciones de servicios. Estudios Latinoamericanos de Relaciones Laborales y Protección Social, nº 2, págs. 43-64*. Universidad Nacional Autónoma de México. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5855174>

12. Sobre el despull territorial

Comisión de Ayuda al Refugiado Euskadi (CEAR Euskadi) (s.d.). *Despojo. Diccionario de Asilo*. Disponible a: <https://diccionario.cear-euskadi.org/despojo/>

Escobar, Arturo (2014). *Sentipensar con la tierra: nuevas lecturas sobre desarrollo, territorio y diferencia*. Medellín: Universidad Autónoma Latinoamericana - Ediciones Unaula. Disponible a: https://biblioteca.clacso.edu.ar/Colombia/escpos-unaula/20170802050253/pdf_460.pdf

Rodríguez-Carmona, Antonio, De Luis Romero, Elena (2016). *Hidroeléctricas insaciables en Guatemala. Una investigación del impacto de Hidro Santa Cruz y Renace en los derechos humanos de pueblos indígenas*. Disponible a: https://www.tierra.org/wp-content/uploads/2016/10/hidroelectricos_insaciables_guatemala.pdf

Ruiz, Juan Carlos (2021). La «cesión de uso» como mecanismo de despojo territorial de las comunidades nativas en el Perú. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 130, p. 119-138. 2021. Disponible a: <https://raco.cat/index.php/RevistaCIDOB/article/view/399649/493443>

Vega, Alejandra (2011). *Despojo de tierras campesinas y vulneración de los territorios ancestrales*. Comisión Colombiana de Juristas. Disponible a: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r31910.pdf>

13. Sobre diligència deguda: procés i mirades crítiques

Campaña Global para reivindicar la soberanía de los pueblos, desmantelar el poder corporativo y poner fin a la impunidad (2024). *Ni diligente ni debida: la Directiva de la Unión Europea, una pseudo-regulación insuficiente*. Disponible a: <https://www.stopcorporateimpunity.org/ni-diligente-ni-debida-la-directiva-de-la-union-europea-una-pseudo-regulacion-insuficiente/?lang=es>

Directiva (UE) 2024/1760 del Parlamento Europeo y del Consejo de 13 de junio de 2024 sobre diligencia debida de las empresas en materia de sostenibilidad y por la que se modifican la Directiva (UE) 2019/1937 y el Reglamento (UE) 2023/2859. Disponible a: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401760

Durán Ayago, Antonia (2022). Desde la Propuesta de Directiva de diligencia debida en materia de sostenibilidad empresarial hasta su concreción en el espacio judicial europeo. *Trabajo y derecho: nueva revista de actualidad y relaciones laborales*, 91. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8504565>

European Parliament (2024). *Due diligence: MEPs adopt rules for firms on human rights and environment*. Disponible a: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240419IPR20585/ue-diligence-meps-adopt-rules-for-firmson-human-rights-and-environment>

González, Erika, Hernández Zubizarreta, Juan, Ramiro, Pedro, Urbán, Miguel (2024). *Diligencia debida, nada que celebrar*. Disponible a: <https://omal.info/spip.php?article10120>
Asamblea General Naciones Unidas (2018). La debida diligencia de las empresas en materia de derechos humanos – prácticas emergentes, desafíos y perspectivas futuras. *Informe del Grup de Treball sobre la qüestió dels Drets Humans i les empreses transnacionals i altres empreses*. Disponible a: <https://undocs.org/es/A/73/163>

Plataforma por Empresas Responsables (2023). *Manifiesto de académicos a favor de una directiva de diligencia debida ambiciosa*. Disponible a: <https://empresasresponsables.org/manifiesto-de-academicos-a-favor-de-una-directiva-de-diligencia-debida-ambiciosa/>

Plataforma per Empreses Responsables (s.d.). *Qué es la debida diligencia*. Disponible a: <https://empresasresponsables.org/que-es-la-debida-diligencia/>

Pigrau, Antoni, Iglesias, Daniel (2022). Consideraciones a la propuesta de Directiva sobre diligencia debida de las empresas en materia de sostenibilidad. *Documento 20/2022 de la colección Documents ICIP*. Disponible a: <https://www.icip.cat/wp-content/uploads/2022/07/Document-20-2022.pdf>

The Danish Institute for Human Rights (2020). *Fase 3: Análisis del impacto. Guía de evaluación de impacto en derechos humanos y caja de herramientas*. Disponible a: https://www.humanrights.dk/files/media/document/HRIA%20Toolbox_Phase%203_Spanish.pdf.

14. Sobre obligacions directes i extraterritorials dels Estats

Extraterritorial obligations (ETOs) for human rights beyond borders (2017). *Por los derechos humanos más allá de las fronteras. Cómo lograr que los Estados rindan cuentas por las violaciones extraterritoriales*. Disponible a: https://www.etoconsortium.org/wp-content/uploads/2023/02/ETO-Manual_ES.pdf

Extraterritorial obligations (ETOs) for human rights beyond borders (2013). *Principios de Maastricht sobre las Obligaciones Extraterritoriales de los Estados en el Área de los Derechos Económicos, Sociales y Culturales*. Disponible a: https://www.etoconsortium.org/wp-content/uploads/2023/01/ES_PrincipiosMaastrichtETOs.pdf

Global Campaign to reclaim peoples sovereignty, dismantle corporate power and stop impunity (2022). *Argumentos para establecer obligaciones propias y directas para las empresas transnacionales en el tratado vinculante sobre las ETN y los Derechos Humanos en la ONU*. Disponible a: <https://www.stopcorporateimpunity.org/wp-content/uploads/2022/10/Argumentos-obligaciones-directas-ETN-Campana-Global.pdf>

Govern d'Espanya. Ministeri d'Assumptes Exteriors (s.d.). *Material de referència per la preparació d'oposicions d'ingrés a la carrera diplomàtica*. Grup I, Tema 1. Disponible a: <https://www.exteriores.gob.es/es/Ministerio/EscuelaDiplomatica/Documents/Temario-Oposicion/GRUPO%20I.pdf>

Gómez Isa, Felipe (2006). Empresas transnacionales y derechos humanos: desarrollos recientes. *Lan Harremanak Especial/Ale Berezia* (55-94). Disponible a: https://ojs.ehu.eus/index.php/Lan_Harremanak/article/download/4470/4002

Vargas, Mónica (2019). *Extraterritorialitat. Mecanismes de control davant la vulneració dels Drets per empreses transnacionales*. Disponible a: https://odg.cat/wp-content/uploads/2015/05/policypaper_extraterrit_cat-1.pdf

15. Sobre Centre català d'Empresa i Drets Humans i el Centre Basc d'Empreses Transnacionals i Drets Humans

Aparicio, Marco, Durán, Alejandra (2024). La convocatòria d'eleccions no aturarà el Centre català d'Empresa i Drets Humans que necessitem. *Catalunya Plural*. Disponible a: <https://catalunyaplural.cat/ca/la-convocatoria-deleccions-no-aturara-el-centre-catala-dempreses-i-drets-humans-que-necessitem/>

Alerta dh. Empresa i vulneracions de Drets Humans (s.d.). *Crida per donar suport a la creació del Centre català d'Empresa i Drets Humans*. Disponible a: <https://alertadh.org/centre-empresa-i-dh/>

Lafede.cat (2021). *Més de 8.000 entitats i cooperatives impulsen la creació del Centre català d'Empresa i Drets Humans*. Disponible a: <https://www.lafede.cat/ca/mes-de-8-000-entitats-i-cooperatives-impulsen-la-creacio-del-centre-catala-dempresa-i-drets-humans/>.

Labsindikatua.org (s.d.). *Reivindicamos la creación de un centro vasco para controlar las empresas transnacionales y defender los derechos humanos*. Disponible a: <https://www.lab.eus/es/reivindicamos-la-creacion-de-un-centro-vasco-para-controlar-las-empresas-transnacionales-y-defender-los-derechos-humanos/>.

Observatorio de Multinacionales en América Latina (OMAL) (2021). *Centro Vasco de Empresas Transnacionales y Derechos Humanos. Un espacio estratégico para el cumplimiento empresarial del marco internacional de los derechos humanos*. Disponible a: https://omal.info/IMG/pdf/centro_vasco_castellano_web.pdf.

16. Sobre el litigi en drets humans i litigi estratègic

Amnistia Internacional (s.d.). *Litigio Estratégico*. Disponible a: <https://www.amnesty.org/es/strategic-litigation/>.

Ávila, Liliana (2023). *El Litigio Estratégico y su rol en la búsqueda de justicia*. Disponible a: <https://aida-americas.org/es/blog/el-litigio-estrategico-y-su-rol-en-la-busqueda-de-justicia>.

Dejusticia (2022). *¿Cómo se hace litigio estratégico? Abogadas de Colombia y El Líbano dan pistas*. Disponible a: <https://www.dejusticia.org/como-se-hace-litigio-estrategico-abogadas-y-activistas-de-colombia-y-el-libano-dan-pistas/>.

Giles, Alejo (2018). *Litigio de Interés Público y dificultades probatorias: ¿un esquema de incentivos para la búsqueda de la verdad?*. *Civil Procedure Review*, 9, (3). Disponible a: <https://www.civilprocedurereview.com/revista/article/download/177/165>.

Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos (OACDH) (2021). *El litigio estratégico puede ser un motor para la justicia de género*. Disponible a: <https://www.ohchr.org/es/stories/2021/06/strategic-litigation-can-be-for-ce-gender-justice>.

Observatori DESCA (2023). *Mecanismos contra Impunidad corporativa*. Disponible a: <https://observatoridesc.org/es/mecanismos-contra-impunidad-corporativa>.

Pigrau Solé, Antoni, Iglesias Márquez, Daniel (2023). *Litigación en materia de empresas y derechos humanos: estudio de casos*. Valencia: Tirant lo Blanch.

17. Sobre les ILP

Constitució Espanyola. Article. 83.7. BOE-A-1978-31229. Disponible a: [https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/\(1\)](https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/(1)).

Llei Orgànica 3/1984, de 26 de març, reguladora de la iniciativa legislativa popular. Disponible a: <https://www.boe.es/eli/es/lo/1984/03/26/3/con>.

Llei Catalana 1/2006, de 16 de febrer, de la iniciativa legislativa popular. Disponible a: <https://portaljuridic.gencat.cat/eli/es-ct/l/2006/02/16/1>.

CEDAT (s.d.). *Esquema "ILP en 10 passos"*. Disponible a: <https://drive.google.com/open?id=1izR8qeOddiwEuV09cOAhhejrBv4Ct0F>

ILP habitatge (2015). *Aprovada per unanimitat la ILP contra els desnonaments i la pobresa energètica*. Disponible a: <https://ilphabitatge.cat/aprovada-per-unanimitat-la-ilp-contra-els-desnonaments-i-la-pobresa-energetica/>.

**PARTICIPACIÓ
CIUTADANA**